

Sune Sunesson

”Socialt arbete - en bakgrund till ett forskningsämne”

**i *Socialt arbete : en nationell genomlysning av ämnet*
(Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R), s. 75-131.**

Högskoleverket 2003

ISSN 1400-948X

Hela rapporten:

<http://web2.hsv.se/publikationer/rapporter/2003/0316R.pdf>

Socialt arbete – en bakgrund till ett forskningsämne

Sune Sunesson

År 1979 utnämndes Harald Swedner till professor i socialt arbete vid Göteborgs universitet. Han hade just blivit professor i sociologi vid Lunds universitet efter att i 17 år varit extra biträdande professor, men valde att bli den förste professorn i ett nytt ämne. Ämnet socialt arbete var nämligen ett alldeles nytt forskningsämne. Inom universiteten och de samhällsvetenskapliga fakulteterna var många förvånade och de flesta mer eller mindre okunniga om vad ämnet skulle handla om.

Snart tillsattes professurer i socialt arbete vid flera universitet. I Stockholm kom den första ordinarie innehavaren också 1979, och i Umeå 1981. I Lund tillträdde den förste professorn 1984 som tillförordnad och utnämndes av regeringen 1985. På alla fyra universiteten sattes forskarutbildning igång nästan omedelbart efter att ordinarie professorer utnämnts.

Omkring 20 år senare hade ämnet blivit ett ganska stort samhällsvetenskapligt forskningsämne vid dessa universitet. Det har en andel av doktorsexamina, docentkompetenta lärare, befordringsprofessorer och externa forskningsanslag som väl mäter sig med och kanske överträffar gamla discipliner som statistik, statsvetenskap, och kulturgeografi. De första fyra professorerna var män, men nu finns många kvinnor bland professorer och docenter.

Hur beskriver man ett *ämne*? Birgitta Odén (1991) tar sig för att beskriva *fyra* ämnena i sin märkliga studie *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975*. Odén använder en genealogisk modell, dvs. hon låter beskrivningen av en lärares forskning och vetenskapliga undervisning bli en orsak som samverkar med andra för att förklara både elevernas insatser och utvecklingen av själva ämnena som institutionaliserade entiteter – i historia, statskunskap, kulturgeografi och ekonomisk historia. Det har varit frestande för mig att göra någonting liknande här, men jag inser att

ämnets tid är för begränsad, och att min tid till manusinlämning är alldeles för kort för att jag skulle våga mig på något sådant. I stället får jag begränsa ambitionen.

Avsikten med denna text är att beskriva och förklara hur socialt arbete har uppkommit och utvecklats som institutionaliserat forskningsämne i Sverige. Först och främst lägger uppsatsen fram ett slags krönikematerial, som delvis blir personorienterat. Jag försöker betrakta detta med två sociologiska utgångspunkter, nämligen dels Neil Smelsers grundrecept för undersökning av social förändring, dels en vetenskapssociologisk infallsvinkel. Undersökningsperioden är från början av 1970-talet till omkring år 2000, även om beskrivningen tunnas ut i slutet. Jag urskiljer också en första del av perioden tiden fram till 1985, när en skiftning i sektorsforskningspolitiken börjar bli tydlig. Under den senare perioden inträder också en förändring i forskningspolitiken, framför allt i villkoren för forskarutbildningen. Bedömningen av resultaten av 1998 års forskarutbildningsreform bör kanske vänta ännu något decennium, men flera andra förändringar kan skönjas tydligt.

Ett särskilt problem med denna text är naturligtvis att författaren själv är en del av den historia han berättar. Detta kommer kanske att leda till att aktörsförklaringarna till förändringarna blir färre, snarare än fler. En person med mitt arbete får ständigt veta av rader av gamla honoratiores, (många som mig veterligen aldrig haft med forskning om socialt arbete att göra) att – i det artiga fallet – ”om inte jag och Putte hade drivit på x-konferensen 1972, hade det aldrig blivit nå’t av med det här med forskning i socialt arbete”. Senare på kvällen är det snarare ”... så hade Du inte haft nå’t jobb” eller ”... så hade Du och jag inte suttit här!”. Nähä, säger man då med blandade känslor. Som forskare skulle man kanske säga att dessa personer och deras erfarenheter snarare är en del av de fenomen som skall förklaras, än, som de själva tycker, en del av förklaringen.

Samtidigt som jag är försiktig med förklaringar i aktörstermer har jag inte väjt för en relativt hög detaljeringsgrad när det gäller utfall, vilka som rekryterats, vad de har forskat om, hur de har gjort karriär, hur experter och utredare argumenterat, eftersom det är det som skall belysas.

En annan viktig läsanvisning är avgränsningen till själva det akademiska ämnet socialt arbete. Det kommer att framgå av texten att det finns och har funnits forskning om sådana förhållanden som ingår i och bygger upp forskningsområdena för ”socialt arbete” men har definierats som något annat. Den här texten handlar dock främst om forskning som tillhör det institutionaliserade universitetsämnet socialt arbete.

Jag har också undvikit att skapa alltför stora överlappningar mellan min text och de som samtidigt läggs fram av å ena sidan Thomas Brante och å den andra av Peter Dellgran och Staffan Höjer, även om detta i någon mån skett i blindo, eftersom jag inte exakt vet vad de skriver. Thomas Brante kommer i sitt kapitel att ganska noga diskutera själva definitionerna av ett ”ämne” eller ett forskningsområde, varför jag avstår från det här.

Förändringsrastret

Smelser (1968:200–201) rekommenderar att den som skall studera en förändringsprocess först skall försöka skilja ut de förhållanden han vill förklara.

– Är det förändringar som har att göra med fördelningen av egenskaper i en befolkning vi syftar till – sådant som andelen med en viss utbildning eller forskarutbildning?

Ja, det är det i vårt fall. Vi vill t.ex. veta hur många som blir forskare i socialt arbete, hur många professorer och docenter det kommer att finnas vid vissa tillfällen.

– Är det i stället förändringar som har att göra med att personers beteende och handlingar ändrats?

Ja, alldeles säkert, t.ex. att allt fler eller färre söker att bli forskare i samhällsvetenskapliga ämnen, att det förekommer tydliga interventioner och ingripanden från olika håll i universitetens arbete.

– Eller, för att pröva en tredje möjlighet, gäller det i stället relationer och samspel mellan människor, grupper och institutioner? Ändras reglerna för hur samspelet skall se ut, t.ex. genom institutionella reformer?

Ja, det är det också. Den stora förändringen som initierar utvecklingen är en stor institutionell förändring som i sin tur öppnar för en vidare institutionalisering av en forskningsorganisation. Yttre krav på utbildning, forskning och yrkeskvalifikationer skiftar. Ett annat sådant resultat skulle kunna vara isomorfi, en större drift mot "likhet" inom ett fält.

– Är det förändringar av grundvärderingar, som kan komma till uttryck i utbildnings- och forskningspolitik?

Ja, på ett sätt är det det. Förändringens början, 1977 års politik, hade att göra med en omsvängning i forskningspolitiken, som är mycket beroende av konjunkturella förhållanden. Den senare delen av utvecklingen, 1985–2000 kom att vara beroende av andra omsvängningar i värderingen av vetenskapen, det jag tidigare refererat till som en omsvängning i synen på sektorsforskningspolitiken i slutet av 1980-talet.

Smelser sammanfattar (s. 205) också förklaringsmöjligheterna i fyra kategorier, och utgår från att förändringar äger rum i vad han kallar "sociala enheter", som kan betyda både stater, organisationer och lokalsamhällen.

- sammanhanget – de strukturella förutsättningarna. I nationernas historia gäller det fred eller krig, demokrati eller diktatur, elitstyre eller jämlikhet, feodalism eller kapitalism. Det ger oss grundförutsättningarna för att förstå förändringens bakgrund. I våra fall gäller det universitetens struktur och sätt att institutionalisera samhällsvetenskapen, men det gäller också omgivningens sätt att förhålla sig till social forskning, ett forskningspolitiskt läge helt enkelt.
- drivkrafter som verkar för förändring. Obalans, spänning, motsättningar, oro, missnöje med att sociala planeringsunderlag inte kan grundas i inhemsk socialvetenskaplig forskning, iakttagelser av att vissa yrkesgruppers utbildning inte kan leda vidare till forskarutbildning, sektorsintressenters krav på egna forskningsbudgetar, forskargruppernas krav på erkännande för ett forskningsområde.
- den form och den riktning förändringsprocessen tar bestäms av mobilisering av resurser – både materiella resurser, som investeringar i lokaler, personal och laboratorier, eller sociala resurser som organisering, politiska kampanjer eller konkurrens mellan forskningsinriktningar.
- Social kontroll, motstånd och hinder mot förändring påverkar också det sätt förändringen kommer att avlöpa.

Alla dessa förklaringar kommer att i korthet ventileras i slutet av texten.

Som vi kommer att se dominerar den första perioden i uppbyggnaden av forskningsorganisationen för socialt arbete av 1970-talets stora sektorsforskningsoptimism och entusiasm för forskning på nya områden. Utvecklingen av centrala forskningsområden och kunskapsobjekt kan inte ses som oberoende av intressenterna. I den diskussion som berör social forskning och som börjar långt innan forskningen i *ämnet* socialt arbete kommit upp på dagordningen, är det metoder för social intervention, kunskaper för samhällsplanering och kunskaper för återföring till politiker och förvaltningsledare, som efterfrågas.

Vetenskapsrastret: vad är "socialt arbete" för något?

Jag kommer att ta upp flera forskningssociologiska problem i texten. I det här avsnittet och nästa rör det sig om innehållet i forskningsområdet. Senare kommer jag in på frågor om forskningspolitik och hur inflytandet över forskningen påverkar utformningen av den, även om detta inte är helt uppenbart.

Socialt arbete infördes som samhällsvetenskap. Detta ledde till frågor: Fanns det någon socialt-arbete-vetenskap? Vad var i så fall forskning i samhällsvetenskapen socialt arbete?

På den tiden då ämnet institutionaliserades i vårt land, omkring 1980, fanns det två sätt att besvara sådana frågor. Det ena utgick ifrån att det fanns *en grupp av teman som man alltid hade sysslat med i samhällsforskning*, t.ex. frågor om arbetsliv, arbetslöshet, fattigdom, kring fattigvårdssystemets sätt att fungera, emigrationsfrågor, och andra klassiska utredningsfrågor som man hade rekryterat forskare till både i Sverige och i andra länder. Det gällde t.ex. emigrationsutredningens specialrapport av Gustav Sundbärg, med sina undersökningar av Sveriges befolkningsutveckling (Sundbärg, 1913:a) och hans omfattande kartläggning av befolkningens ekonomiska och sociala problem (1913:b) eller arbetslöshetsutredningens (SOU 1931:20) rapport under trettioalets stora arbetslöshetskris (författad av Sven Skogh och Dag Hammarskjöld). Man har också pekat på en socialmedicinsk tradition (Gunnar Inghe, 1960 och 1967) och en barnpsykiatrisk-reformpedagogisk (Gustav Jonsson 1983 eller Vinterhed, 1977), som starkt påverkat tänkesätt och ibland även arbetsformer inom den kommunala socialvården. De här nämnda var namn och forskningsprogram som var allmänt kända, som tidningarna och radioprogrammen refererade till. Men i själva verket fanns det betydligt flera exempel.

Vad som uppfattades som kärnfrågor i "socialt arbete" hade alltså utsetts för forskning i vårt och andra länder. Även om man inte använt benämningen "socialt arbete" hade det funnits som summa av dessa olika forskningspraktiker.

Samtidigt kunde detta inte ge socialt arbete en historisk ställning som universitetsämne, inte ens i konglomeratform. Detta är i och för sig inte speciellt märkvärdigt, eftersom få ämnen före 1900-talet hade någon sådan historia. I vårt land utskildes sociologi som ämne först 1947, psykologi kom 1948, medan pedagogik *inklusive* psykologi inrättades 1910.

Det andra svaret på frågan hänvisade till de platser där man tidigt hade haft en verksamhet som *explicit uttryckts som forskning i socialt arbete*, som vid den socialhögskola i Chicago som redan 1908 inrättade en forskningsavdelning med forskningsledare och professorer som Julia Lathrop, Edith Abbot och Sophonisba Breckinridge. Den skolan kom att bli en del av University of Chicago 1920. På samma sätt gick det till när forskning i socialt arbete under 1920- och 1930-talet utvecklades vid några andra stora forskningsuniversitet i USA – en framgångsrik socialhögskola inleder forskningsarbete och blir en del av universitetet, som i Boston, New York (Columbia), Philadelphia, Houston (Rice), Cleveland (Western Reserve) och St. Louis (Washington University, senare vid University of Missouri) (Lubove, 1965).

Det kan naturligtvis diskuteras i vilken mån socialt arbete var ett eget ämne och en ”egen” vetenskaplig verksamhet under denna period. Robert MacIver, då ordförande i det amerikanska sociologförbundet, beklagade redan 1931 vid en kongress att de gamla banden mellan socialt arbete och sociologi hade upplösts (MacIver, 1933).

Ropet på forskning är inte nytt

Samtidigt som vi alltså kan se att det länge har funnits forskning i det som senare blev ”socialt arbete”, är det värt att lägga märke till att också *kravet* på forskning i sociala frågor och socialt arbete är gammalt även i vårt land.

Den första högskolan för social utbildning, socialinstitutet, hette *Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning*, när det tillkom 1921. Det finns ingen anledning att tro annat än att detta avspeglade de offentliga och frivilliga organisationernas förhoppning om att utbildningen också skulle kompletteras med och baseras på forskning. I rader av statliga utredningar från 1920-talet och framåt föreslås satsning på social forskning, som i den mycket deskriptiva efterkrigsutredningen om ”socialvetenskaperna” (SOU 1946:74) eller den kuriösa 1945:26, *Riktlinjer för skapande av socialväsendets forskningsorganisation*, som föreslår ett slags underifrån organiserad FoU organisation uppbyggd från sockennivå.

Socionomutbildningskommittén, SOU 1962:43, bidrar med ett konkret resonemang (1962:150) som direkt förebådar det sena 1960-talet och 1970-talets diskussioner om både social forskning och om de akademiska, yrkesinriktade utbildningarnas behov av forskningsgrund. Som vi skall se kom dessa krav och idéer att lanserats med stor kraft av socialpolitiska debattörer och yrkesföreträdare under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet.

Två antaganden om forskningsområdet socialt arbete

I den här texten har jag valt att betrakta den svenska utvecklingen utifrån två synsätt på socialt arbetes forskningsområde. Det ena bygger på de idéer jag utvecklat i flera andra sammanhang, (2000, 2001) det andra på Sidney Zimbaldists berömda bok *Historic Themes and Landmarks in Social Welfare Research* från just 1977.

Det första sättet att beskriva kunskapsområdet bygger på iakttagelsen att socialt arbete som internationellt forskningsområde tycks omfatta två institutionellt givna fält ("urteman") och några återkommande reflexiva tematiser.

Å ena sidan finns frågor kring fattigdom, försörjning, kontroll av främmande fattiga, arbetslinjen och de apparater, regelsystem (fattiglagar) och myndigheter som sköter detta. Dessa apparater och kunskapen om dem härstammar från 1500-talets sekularisering av fattigvården. Å andra sidan finns urtemat barn, barnavård och barnskydd och bakom detta socialhygien och befolkningspolitik, från amning till alkoholism och AIDS. Dessa samhällspraktiker uppstod och utvecklades främst under slutet av 1700-talet och under 1800-talet, i samband med befolkningspolitikens och befolkningslärans utveckling.

Under 1900-talet utvecklas reflexionerna över dessa institutionaliserade samhällsapparater.

Det första reflexiva temat är reformpedagogik och institutionskritik, där vi omkring 1960 såg en kulmen med bildstormare som Goffman, Foucault, Laing och Szasz, även om man under hela seklet kritiserat anstalter och uppfostran.

Det andra temat är den kritik och reflexion över sociala avvikelser, normalitet och sociala problem där själva begreppen, själva det som tas för givet, "problemet", sätts i fråga på olika sätt.

Diskussionerna om områdena och deras apparater, och den nödvändiga reflexionen kombineras hela tiden med andra krav som mer eller mindre tydligt ställs från omgivningen och gäller de sociala verksamheternas omgivningsrelationer, såväl i förhållande till moderna massmedia som till klienter och brukare. Frågor om ändamålsenlighet, bemötande, kontroll och etik reses allt oftare från alla håll.

Den andra bilden representeras av Zimbaldist (1977). För honom gäller en tydlig utvecklingsidé. Forskningsområdet är först givet av fattigvårdsforskningen och frågan om fattigdomens orsaker. Via chokladmiljonären Rowntrees fattigdomsundersökningar i York och Booths studier i London

under 1900-talets första år utvecklas sätt att bättre mäta fattigdom. Nästa etapp är "Social survey"-rörelsen, som integrerar fattigdomsmätningen med en socialekologisk ambition, och utarbetar lokala välfärdsöversikter, ofta med stort frivilligt engagemang, från tiden för första världskriget till tiden strax före det andra.

Så kommer statistiken, indextänkandet och de federala folkräkningarnas kartläggningar, och så utvärderingsrörelsen, med sin början 1939 i Bostons förorter. Medan familjen tidigare varit den enhet som var bärare av fattigdom, blir familjens funktion och dysfunktion under 1940- och 1950-talet allt mer central för forskning i socialt arbete, och det är nu "multi-problemfamiljen" kommer i praktikens och forskningens fokus. Detta uppsving för mikroperspektiv stöter dock på motstånd i medborgarrörelsens och antikrigsopinionens samhälle, inriktningen på "multiproblemfamiljerna" ersätts av insikten om "multibristsamhället" ("Multideficit Society").

Jag skall försöka relatera de här uppfattningarna om socialt arbete som forskningsområde till det jag får fram genom en beskrivning av det svenska ämnets utveckling. Om vi lämnar det deskriptiva för att gå över till den analytiska undertexten, kan vi också se de två uppfattningarna som ett slags hypoteser om hur kunskapsområdet utvecklas: mitt förslag är att utgå från att ett vetenskapligt område som socialt arbete organiseras kring "vetbarheter" och reflektiva diskurser. Vetbarheterna återkommer som diskursiva teman så länge det finns några institutioner att veta något om. Zimbalists idé kan läsas som ett slags samhällsvetenskaplig anpassning av Imre Lakatos' forskningsprogramteori ("Lakatos-light"), dvs. ett antagande om att vissa forskningsprogram kommer att dominera i perioder, för att sedan helt glömmas eller bli inaktuella. Det finns ingen anledning att påstå att en sådan utveckling skulle vara omöjlig eller ens ovanlig i samhällsvetenskapen. Det kan dock finnas anledning att tro att den skulle vara vanligare i referentiella samhällsvetenskaper än i t.ex. kriminologi, pedagogik, stora delar av barnpsykologin, arbetssociologi och socialt arbete, där institutionella komplex, "vetbarheter" kommer att vara betydelsefulla.

Socialutredningen och samhällsbakgrunden

Efter en tilltagande kritik mot socialvården och människobehandlingen i Sverige under hela 1960-talet tillsattes Socialutredningen 1967. Utredningen hade som uppgift att reformera socialvården i Sverige. Kritiken hade flera källor och inspirationer. I Sverige, som i England och faktiskt också USA vid denna tid fanns en betydande otålighet och besvikelse över hur sakta välfärdsbygget gick, och hur svårt det var att utradera alla välfärds-klyftor. I USA kom Michael Harringtons *The Other America*, (1962), som påverkade både Kennedy och Johnson, i England Richard Titmuss med sin *Income Distribution and Social Change* (1962), som visade att fattigdomen kunde kvarstå och tillta mitt i välfärdsutvecklingen, och i Sverige hade Låginkomstutredningens första betänkanden avslöjat klyftor som knappast varit kända i den allmänna debatten. (En ingång till den litteraturen finns i Johansson, 1970).

En demokratisk kritik mot tvångsvård, förmynderi och inspärkning hade varit tydlig sedan 1930-talet i den svenska socialdemokratiska och kulturradikala debatten (Kleen, 1944) och fått ny näring i de erfarenheter av nya människobehandlingsformer som uppstått eller framtvingats under kriget. I början av 1960-talet radikaliserades de reform- och socialpedagogiska ståndpunkterna under påverkan av Foucault (*Vansinnets historia*, första franska utgåvan 1961), Laing (1960), Goffman (1961) och Szasz (1961).

Redan i slutet av 1960-talet hade kritiken mot socialvården öppet börjat interfolieras med en kritik av bristen på forskningskunskap om den sociala sektorn. I samband med tillsättningen av Socialutredningen kritiserades sammansättningen av utredningskommittén. Nästan femton år senare erinrar sig Paul Lindblom hur det gick till: *"I den statliga socialutredningen fanns inte några socialarbetare från fältet och inga representanter för beteendevetenskaperna. Vi ansåg att det var ett tecken på att arbetet skulle läggas upp på ett sätt som vi inte skulle komma att acceptera"* (Lindblom, 1980:5). En arbetsgrupp, eller "skuggutredning" med det officiella namnet Samarbetskommittén för socialvårdens målfrågor bildades nästan genast för att följa Socialutredningens arbete. Utom ledande företrädare för socialcheferna ingick följande vetenskapsmän: Paul Lindblom, direktör för Riksbankens jubileumsfond och tidigare i 18 år rektor för Socialinstitutet/Socialhögskolan i Lund, Bengt Börjeson, rektor för Socialhögskolan i Stockholm, Gunnar Inghe, professor i socialmedicin, Alvar Nelson, professor i juridik och Harald Swedner, som vi redan mött, och som då var bitr. professor i sociologi i Lund.

Något år senare, 1969, sammankallade socialminister Sven Aspling, under trycket av kritiken, en samarbetskommitté för social forskning. Kommittén möttes med stort intresse och gavs stor tyngd, bl.a. eftersom Aspling själv ledde arbetet, och den kom också att inom sig hysa flera av socialutredningens kritiker (Lindgren, 1999). Dessa kritiker fortsatte oförtövat att kräva mer forskning.

Inom Asplings samarbetskommitté arbetade man med planering för forskning inom socialsektorn på olika sätt. Redan 1970 publicerades en stor översikt (DsS 1970:2) som sammanfattade *Forskningsprojekt, undersökningar m.m. på det sociala området 1967–1969*. Här presenteras ett tusental projekt, uppsatser, undersökningar och planerade forskningsinsatser. Det stora flertalet tillhör det som då – och nu – skulle uppfattas som socialt arbete. Det mesta kom från universiteten, mycket var trebetysuppsatser, men många doktorsavhandlingar och stora, sedermera betydelsefulla projekt presenteras här. Arbetet fortsatte 1973 (DsS 1973:1) med en departementspromemoria, utarbetad av en subkommitté i kommittén (Arne Engström, Paul Lindblom, Bror Rexed) och författad bl.a. av sociologen Inga-Lill Uggla. Uggla svarar för en omfattande kartläggning av de resurser som lagts ut på samhällsforskning som i vid mening angår det sociala området. Hon skiljer tidsenligt mellan ren grundforskning, riktad grundforskning, tillämpad ("med tillämpning i sikte") forskning och utvecklingsarbete.

Utredningen är helt inriktad på resurser för forskning, vi får veta vem som betalat hur mycket, men inte mycket om forskningens innehåll och inriktning.

Senare samma år publicerar utskottet en annan delrapport, *Resurser och organisation för forskning inom socialsektorn. Överväganden och förslag* (DsS 1973:8)

Utgångspunkten är nu OECD:s s.k. Brooks-rapport *Science, Growth and Society* som har understrukt behovet av sociala forskningsprioriteringar. "Tunga insatser" behövs, menar man och räknar upp några områden: först socialsektorns mål och medel, så social-, hälso- och sjukvårdspolitiska miljöstudier, sedan planering och resultatvärdering inom social-, hälso- och sjukvårdspolitiken med behandlingsforskning, där man explicit tar upp sociala faktorer kring behandling t.ex. i narkomanvårdsforskning och också särskilt nämner eftervård (s. 22), och för det fjärde vetenskaplig information.

Med undantag av precisionen i fråga om narkomanerna är det hela en abstrakt och ganska svårförståelig produkt, som gör ymnigt bruk

av det tidiga sjuttioalets tjänstemannaspråk. Det är mycket "Målidentifiering och målprecisering", och för att diskutera stödet åt den sociala forskningen och de "tunga insatserna", inför man en rad distinktioner. "Produktionsorganisationen för forskning" får sålunda inte blandas samman med "Ledningsorganisationen för målformulering, planering och anslagsfördelning". Den senare har emellertid två nivåer: Den överordnade målformulerande nivån (regering, riksdag) och den målomsättande, anslagsfördelande.

I ett komplicerat resonemang kommer man så småningom till förslaget att i socialdepartementet inrätta ett målomsättande och anslagsgivande organ, en delegation för social forskning. DSF, som den nya organisationen kallades, började arbeta 1974 och kom som S. Åke Lindgren visat snabbt att bli en betydelsefull forskningsfinansierare på det sociala området, både för forskning och sådant som snarare hade karaktären av inventeringar och FoU-arbete (Lindgren, 1999).

Samma år kom Socialutredningens principbetänkande (1974:39), och utsattes omedelbart för en nedgörande kritik av skuggutredarna (se t.ex. Börjeson, 1975).

Samtidigt hade emellertid också forskningen om socialvård tilltagit, nu på ett organiserat och planerat sätt. Docenten Hans Berglind och sociologidoktoranden Ulla Pettersson inledde redan 1971 det som skulle bli "Socialvårdsprojektet", ett av de forskningsprojekt som förebådade socialtjänstreformen. Det började som en liten undersökning av en samarbetsform, "SOSAM", i några kommuner, Ljusdal, Falun och Linköping, utvidgades senare till ett omfattande projekt med många parallella studier och sammanfattades i antologin *Ideal och realiteter i svensk socialvård* (Berglind, red. 1976). Projektet kom att leda fram till några doktorsavhandlingar i sociologi, Ulla Petterssons *Kontroll och medinflytande inom socialvården* (1978), Annika Puides *Klienterna och socialvården* (1981) och Marianne Sökjer-Petersens psykologiavhandling i Göteborg, *Socialvårdens organisation* (1982). Delrapporterna citerades i Socialutredningens slutbetänkande, och förefaller att tillsammans med Walter Korpis undersökning om socialhjälp (1971) ha haft en viss påverkan på utredningens slutsatser (1977:40 306–308).

I Skåne inleddes "Skåneprojektet" kring nykterhets- och narkomanvård samt barn- och ungdomsvård på Socialdepartementets initiativ. I Socialutredningens slutbetänkande ägnas fyra finstilta sidor (234–238) åt detta försöksprojekt som sysselsatte en rad sociologer (bl.a. Swedner och Månsson) och psykologer (bl.a. den senare professorn i socialt arbete,

Kjell Hansson) i Lund under andra hälften av sjuttioalet. Försöksprojektet skulle bl.a. pröva närhetsprincipen och frivilliga metoder i det som eljest var tvångsvård.

I Stockholms stad påbörjades senare under 1970-talet försöksverksamheter och kartläggningar inför socialtjänstreformen i projektet *Socialt arbete i förändring* som omfattade en omorganisering i full skala av ett helt socialdistrikt i södra Stockholm och införande av nya arbetsformer (Sunesson, 1985).

Pikant nog kom den framtida storfinansiären av forskning i socialt arbete, DSF, kort efter bildandet att skakas av en djup kris, där kvaliteten i den av DSF stödda forskningen ifrågasattes. DSF ansågs ha en inriktning på sektorsforskning som inte strävade till långsiktig forskningsuppbyggnad, och tenderade, menade kritikerna, att bli en passiv stabsorganisation som finansierade Socialstyrelsens utvecklingsarbete. (SOU 1977:53, se även Lindgren, 1999:348). Flera av forskarna hade i delegationen eller till den samtidigt framfört denna kritik, som framför allt i deras inlägg handlade om bristen på långsiktighet, på forskningsstrategier och den bristande förståelsen för behovet av kompetensuppbyggnad.

U 68 och SLU-gruppen

Inte bara som forskningsämne utan också som ämne i grundutbildningen var "socialt arbete" en nyhet för Sveriges del 1977. Det blev då huvudämne i socionomutbildningen i samband med att socialhögskolorna inlemmades i universitetssystemet. Tidigare hade man talat om "social metodik" och "praktisk förvaltningskunskap", ämnen som inte hade forskningsanknytning, och vars lärare inte behövde vara forskarutbildade för att bli lektorer.

Omdöpningen och utvecklingen var en del av en stor institutionell förändring i utbildningsväsendet vid denna tid. Den stora universitetsutredningen U 68 skapade programutbildningar ("linjeutbildningar" 1977–1993) den föreskrev forskningsanknytning, och kom att för evigt rita om universitetens organisation. En av de utbildningar som integrerades i universiteten var socionomutbildningen. Denna hade tidigare hade ägt rum vid fristående socialinstitut, från 1964 kallade socialhögskolor, efter ett förslag i utredningen *Socionomutbildningen* (1962), som också verkat för en förlängning och akademisering av utbildningen. Socialhögskolorna integrerades nu i universitetens samhällsvetenskapliga fakulteter.

Den utredning, "SLU-gruppen" (Sociala Linjens Utbildning), som föreslog just denna integration och ämnesbeteckningen "socialt arbete" bestod av ett antal personer från olika intressenthåll. Utredningens ordförande (Inger Örtegren) satt i ledningen för Nämnden för socionomutbildning, den kortlivade särskilda myndighet som styrde socialhögskolorna. Från Socialstyrelsen, Kommunförbundet och de fackliga organisationerna deltog tjänstemän, och socialhögskolorna var representerade med lärare, bl.a sedermera professorn i socialt arbete Hans Berglind, sedermera straffrättsprofessorn Hans Klette, och ett antal studenter. Utredningens uppgift var, som de formulerades i direktiven från 1974, bl.a. att "se över inriktningen på de ämnen som utgör sociala linjens profil, dvs. social metodik och angränsande ämnen" (NFS 1976a :3), "undersöka i vad mån ämnena skapar den särskilda inriktning som ger kvalificerad vidare- och forskningsutbildning för sociala linjen" (ibid.), "finna organisatoriska lösningar som för till forskarutbildning, antingen via befintliga ämnen ... eller i nya ämnen och därvid överväga om en närmare anknytning till samhällsvetenskaplig fakultet kan vara ändamålsenlig ..." och med "iakttagande av såväl yrkeslivets krav som de önskvärda förutsättningarna för vidareutbildning och forskning lägga fram förslag om hur stoffet skall föras samman i ämnen i den organisation som kan beslutas efter U 68:s förslag" (ibid.).

Institutet för social forskning representerades av professorn i socialpolitik Walter Korpi, som på det sättet blev huvudföreläsaren för den etablerade samhällsvetenskapliga forskningen. Korpi fick också stort inflytande över forskningsdelen av utredningen.¹⁹ Han var redan från början klar över att man på universiteten skulle ha professurer och fasta forskningsorganisationer i "social work" eller "social welfare". Hans utgångspunkter påverkades sannolikt av den organisation som man hade vid Columbia, Chicago och Cal Berkeley som var välrenommerade universitet med socionomutbildning och forskning i socialt arbete. Korpis idéer kompletterades senare med andra experter, bl.a. från UCLA, där man hade en delvis annan inriktning, mindre fokuserad på socialpolitik och mer på individuellt socialt arbete.

Från båda inriktningarna importerades expertis som enhälligt och tydligt drev kravet på forskning och forskarutbildning i socialt arbete som ett viktigt villkor för utvecklingen, men också för kvaliteten i grundutbildning och yrkespraktik.

Detta dokumenterades tydligt i en seminarierapport från 1976, "Symposium om forskning och socialt arbete" (NFS 1976b) som jag kommer att kommentera senare. Nu vill jag låta SLU-gruppen få ordet om behovet av forskning i socialt arbete:

"Avsaknaden av forskarutbildning har sedan länge varit en mycket allvarlig brist för socionomutbildningen. Socionomernas möjligheter att gå vidare till forskarutbildning är mycket begränsade. Alla resurser för forskning och forskarutbildning ligger på samhällsvetenskaplig fakultet, och någon direkt koppling till socialhögskolorna finns inte. De nuvarande möjligheterna för socionomer att genomgå forskarutbildning är kringgärdade med olika krav på särskild behörighet, trots att socionomutbildningen i huvudsak ligger på samma kvalitativa nivå som utbildningen på filosofisk fakultet ... Läsåret 1973–74 gick 0,4 procent av socionomerna vidare till forskarutbildning, medan motsvarande siffra för filosofisk fakultet var 4,6 procent. Detta bör ses mot bakgrund av att socialhögskolornas andel av de studerande inom det samhällsvetenskapliga universitets- och högskoleområdet ligger mellan en tredjedel och hälften." (NFS 1976 a: 17–18)

Utredningen noterar alltså allvarliga hinder och diskrepanser i forskarutbildningen. Men det finns också behov av forskning, konstaterade man. Dels hade de yrkesverksammans organisationer på det sociala fältet

19. Detta bygger på muntliga uppgifter från utredningens sekreterare J.P. Zune, numera Högskoleverket.

"under en lång följd av år" påpekat behovet av "att knyta forskningen närmare socialt arbete och social planering" (s. 19). "... ökad kunskap och relevant handlingsunderlag för att utveckla behandlingsmetoder och i vidare mening lämpliga former för social intervention" (ibid.) hade också efterlysts. Socialutredningens principbetänkande hade "understrukit behovet av väsentligt ökade forskningsinsatser i anslutning till socialvårdens problem", och statsmakterna hade visat intresse för saken genom inrättandet av SOFI, Institutet för social forskning och delegationen för social forskning inom Socialdepartementet.

Hur skulle då forskningen utformas, och hur skulle den organiseras? SLU-gruppen går inte in på detaljer, men fastslår att det *"krävs att den ämnesspecifika grundforskningen och tillämpade forskningen kompletteras med en forskning som är direkt inriktad på de frågor som är centrala för förverkligande av målen för socialvård och socialpolitik ... (19), men givetvis måste den sociala forskningen låna sina metoder från andra vetenskaper, t.ex. sociologi, psykologi och nationalekonomi ... men den viktigaste skillnaden är en fråga om utgångspunkten för och inriktningen av forskningen."* (ibid.) Det behövs nämligen *"forskningsutförande och forskarutbildande organisationer som är problemorienterade och tvärvetenskapliga så att de på ett ändamålsenligt sätt kan motsvara krav från forskningsbeställande organ"* (19–20).

Kommittén fortsätter med att konstatera att bristen på samband mellan å ena sidan forskning och forskarutbildning och å andra sidan grundutbildningen för socionomer var ett allvarligt hinder för utvecklingen av grundutbildningen, och att universitetsorganisationen, som den då såg ut inte kunde tillgodose någon sådan forskning och forskarutbildning (21–22). Därför måste de förslag som ställts om fasta forskningsresurser vid socialhögskolorna komma till stånd *"inom den sociala linjens profilämne. Ett sådant ämne, förslagsvis benämnt 'socialt arbete' bör motsvara det som med internationell terminologi kallas 'social work' eller 'social welfare' "* (22).

Hur skulle forskningen se ut?

Samtidigt hade NFS anordnat flera seminarier om den framtida forskningen på området. Det mest betydelsefulla hölls i februari 1976 på Esso Motor Hotell i Kungens Kurva.

Bland de över åttio deltagarna fanns en stor andel av de vid den tiden verksamma forskarna i socialt arbete i Sverige. Bengt Börjeson och Hans Berglind skulle tillhöra den första professorsgruppen, Åke Elmér och Gunnar Hellström representerade en äldre generation forskare och rektorer vid socialhögskolorna, de framtida professorerna Ulla Pettersson och Karin Tengvald, båda relativt nydisputerade, kom att vikariera på professuren i socialt arbete i Stockholm och på Socialhögskolans mellanölsprofessur innan dessa besattes med Hans Berglind och Eckart Kühlhorn. Bland senare professorer och docenter i socialt arbete i deltagarskaran märktes Per-Gunnar Edebalk och Lars Svedberg. Flera norska forskare från den nystartade (och senare snart avsvimmade) forskningsenheten för socialt arbete i Trondheim var med, liksom sociologerna Walter Korpi, Ulf Himmelstrand och Else Öyen. Pedagogikprofessorn Arne Trankell står i deltagarlistan som representant för ett fältprojekt ("Kvarteret Flisan-projektet"), liksom den kände psykoanalytikern Johan Norman ("Projektet Krukmakargatan"). Kända socialpolitiska debattörer och universitetslärare som Per Holmberg, Leif Holgersson och Berndt Öhman saknades ej heller.

Mycket stort intresse knöts till de utländska gästerna. Jerome Cohen från UCLA, Roger Lind från Madison Wisconsin och Jonah Rosenfeld, då i Jerusalem men senare också han vid UCLA, var alla tre professorer i socialt arbete på riktiga socialhögskolor och på fina universitet. Lilian Ripple och Reg Wright hade tidigare varit verksamma på flera universitet (Ripple bl.a. som chef för en forskningsavdelning i socialt arbete vid Chicagouniversitetet), men var nu sysselsatta med planering av engelsk socialarbetarutbildning och forskning i socialt arbete.

Konferensen inleddes av statsrådet Sven Aspling, som betygade sitt engagemang för forskningen och påpekade att en delegation för social forskning nyligen tillsatts. Det egentliga inledningsanförandet hölls av överdirektören Lars Sköld, som var ordförande i NSF. Sköld citerade bl.a. den departementsutredning som gjorts 1973, och kommit fram till, att *"ytterst små resurser avsätts för uppföljning av verkningarna av stora socialpolitiska reformer"* och att *"det som är viktigt för socialt arbete har såväl relativt som absolut fått mycket blygsamma resurser"* för forskning och kunskapsutveckling (NFS:2, 1976 s. 7). Sköld betonar kravet på en tvärvetenskaplig

organisation av ett ämne, som måste bli socialt arbete, efter internationell förebild. Endast så kan kraven på forskningen tillgodoses, säger Sköld som också presenterar flera av de pågående forskningsprojekten i socialt arbete, främst de som leddes av Hans Berglind, dvs. Socialvårdsprojektet med Ulla Pettersson, samt projektet "Utslagningen på arbetsmarknaden". Karin Tengvalds projekt tillsammans med S:t Görans sjukhus ("Vårdprocessen för barnfamiljer i olika sociala miljöer") och arbetet i det s.k. Tierpsprojektet som bedrevs tillsammans med Uppsala universitet och en rad kommunala huvudmän och Socialstyrelsen.

För Sköld tycks saken vara klar. Forskning i socialt arbete skall anordnas, och han uppmuntrar sina gäster att tala om för honom hur det skall gå till – så erbjuder han sig att ordna saken genom att vända sig till rätt instans med rätt propå. Sektorsintressena och universitetsreformens logik talade båda för en sådan lösning.

Bengt Börjeson, Kerstin Lindholm, Karin Tengvald, Hans Berglind och Walter Korpi presenterar sedan var sitt tema för forskning i socialt arbete. Detta är första gången man gör en sådan "inklusiv" presentation av vad som kan bli det nya, ännu ej införda, ämnets forskningsområde.

Börjeson presenterar två forskningsbehov utifrån sin forskning och sin praktik: sambandet politik-ideologi-behandling samt institutionsforskning, och anknyter därmed till det av regeringens samarbetskommitté formulerade önskemålet om "behandlingsforskning". I båda fallen ser han möjligheter för stora kunskapsgenombrott, men också potentialer för kontroverser och spänning. Lindholm, den enda av föredragshållarna som varken var eller skulle bli professor, slår ett slag för forskning om samhällsarbete och samhällsplanering, också hon alltså i samklang med tidigare önskemål, och diskuterar aktionsforskningens potential. Karin Tengvald behandlar förebyggande arbete, och Hans Berglind diskuterar "socialvårdens medel och organisation" i ett inlägg som direkt anknyter till Marianne Sökjer-Petersens och Ulla Petterssons bidrag och kommande doktorsavhandlingar inom ramen för socialvårdsprojektet, men också tydligt anknyter till sektorsintressen som de formulerats på centralt håll. Walter Korpi avslutar med det mest övergripande inlägget, om kartläggning av sociala problem och behov, med utgångspunkt från bostadssociala undersökningar i Malmö. Dessa undersökningar ägnar litet tid åt orsaksdiskussioner, och stor tid åt att beskriva problem och föreslå åtgärder. Korpi uppfattar att detta i stor utsträckning beror på att orsaksvariablerna är för osynliga i vår officiella statistik.

Intressant nog saknas i dessa inlägg hänvisningar till det internationella forskningsområdet socialt arbete. Referenserna är i stället till aktuella svenska projekt, och framför allt till aktuella svenska problem, både samhällsproblem av olika typ och problem som har att göra med socialvårdens ställning visavi andra myndigheter, forskares problem med att nå ut med resultat, avvägningen mellan kunskap och politik i människobehandling m.m. Här får vi inte veta mycket om vad "socialt arbete" är eller kan bli som forskningsområde. Kunskap behövdes, det var klart, och den behövdes inte bara för själva det sociala arbetet, utan lika mycket för planering och samhällsarbete, för identifiering och analys av samhällsproblem.

De internationella experternas roll är relativt förbryllande. De håller genomtänkta föredrag, men inte om forskning i socialt arbete, utan om att forskning i socialt arbete är möjlig, att den gynnar socialarbetaryrket, att den gör nytta i största allmänhet och att den är lika bra som annan forskning.²⁰

Slutsatserna av symposiet blev ett rungande JA! till forskning i socialt arbete. Kritiska röster hördes förvisso, men snarare på grund av allmän pessimism om att kunskap kunde förändra politiken, än på grund av egentlig opposition mot forskning i socialt arbete.

Universitetsreformen var en stark drivkraft och kanske den utlösande faktorn för förändringen, men sammanhanget, det politiska och sociala läget betydde naturligtvis mycket för uppkomsten av socialt arbete som ämne. Redan de korta referat jag återgett från SLU-gruppen och från NSF:s konferens, demonstrerar att det tycktes finnas ett slags enighet om att något behövde göras, att relevansen och betydelsen av projektet "socialt arbete" var självklar. Även om ämnet var nytt, var frågan inte ny.

20. Det är beklagligt att materialet inte redovisar deras forskningsintressen, eftersom flera av dem gästade Sverige länge och vid flera tillfällen och också presenterade sin forskning här i landet. Det skulle vara intressant att pröva om de haft någon betydelse som "modeller" för dem som umgicks med dem.

Modellprojekt?

Rolf Stål och Lars Svedberg undersökte på 1980-talet tre fältförlagda forskningsprojekt i Örebro och Borås. Studien presenterades i deras bok *Det ovissa mötet* (1987). Stål och Svedberg börjar med att presentera några utgångspunkter eller förebilder för forskning i socialt arbete, som hade det gemensamt att de dels var originella för svensk del, dels tenderade att ifrågasätta traditioner och apparater i svensk människobehandling. Dessa projekt, menar de, påverkade det som hände i de projekt de studerade under 1980-talet.

De tar upp flera exempel, först Gunnar Inghes *Fattiga i folkhemmet* (1960) och det socialmedicinska fältarbete som låg bakom den undersökningen. Sedan följer forskningsverksamheten vid Barnbyn Skå med arbeten som Jonssons och Kälvestens *222 Stockholmspojkar* (1964) eller Jonssons egen avhandling *Delinquent boys, their parents and grandparents* (1967), som kompletterades med Bengt Börjesons arbeten, som *Samtal med K* (1974).

Det tredje exemplet på modellforskning var "Krukis", forskningen och dokumentationen av verksamheten kring Stockholms socialnämnds utredningshem för hemlösa män på Krukmakargatan, med arbeten som Normans och Schulzes *Hemlösa män i Stockholm* (1970) och den tio år senare fallstudien *Av ständig oro* (Götze, Penton och Rhodin, 1980). Det fjärde exemplet var, menade Stål och Svedberg direkt influerat av det pågående arbetet ibland de socialchefer och intellektuella debattörer som aktiverats genom diskussionen kring Socialutredningen och dess – enligt kritikerna – svaga kunskapsbas. Det gällde utvecklingen i Malmö, där Harald Swedner fick arbetsutrymme och fotfäste för sitt arbete. Det första modellprojektet i Malmö gällde slumkvarteren Östergård och Österhus vid Kirseberg, där socialekologisk dokumentation kombinerades med praktiska sociala insatser, som också undersöktes och dokumenterades i en aktionsforskningsansats (Swedner, 1983) som också kom till användning i flera senare lokala bostadssociala projekt (bl.a. det s.k. Kroksbäcksprojektet, se a.a.). Mycket berömt blev Prostitutionsprojektet, som både omfattade en kriminologisk undersökning, en kartläggande undersökning bland prostituerade, utveckling av arbetsmetoder och dessutom ledde fram till två doktorsavhandlingar i sociologi av Sven-Axel Månsson och Stig Larsson.

Som ett femte exempel anför Stål och Svedberg det arbete som inleddes i Stockholms barnavårdsnämnd och senare Stockholms socialförvaltning

av Ruth Wächter, och som bl.a. ledde fram till det tidigare nämnda försöksprojektet *Socialt arbete i förändring*, som skulle utarbeta arbets- och organisationsmodeller inför förändringarna i lagstiftningen, som föreslågits i det andra betänkandet från Socialutredningen. Arbetet ledde fram till flera kritiska granskningar av socialvårdens organisation (Sunesson, 1981; 1985).

Vad var det nu som var så speciellt med dessa projekt? Stål och Svedberg menar i sin bok att de här projekten påverkade synen på hur riktig forskning i socialt arbete skulle se ut, och, visar de i sina studier av pågående projekt under en betydligt senare period (mitten av 1980-talet), denna uppfattning var lika spridd bland ledande tjänstemän och politiker som bland unga forskare. Modellprojektens forskare hade lyckats bygga en allians med reformvänliga personer i kommunala och statliga förvaltningar (se Hedlén, 1980).

Den undersökning jag själv gjorde tillsammans med Kjell Nilsson (bl.a. rapporterad i *Konflikt, kontroll, expertis*, 1988) bekräftade antagandet om en underförstådd eller öppen allians mellan forskare och förvaltningstjänstemän som var mer eller mindre entusiastiska anhängare till "skuggutredningen". Det visade sig vara vanligt att förvaltningsföreträdare öppet redovisade – och berömde sig av – sina kontakter med forskare och sitt aktiva deltagande i konferenser om social forskning.

Men Ståls och Svedbergs antagande är vidare än så, eftersom det också förutsätter en påbjuden *stil* i forskningen, som modellprojekten pekar ut. Tony Becher (1985 och senare) skiljer mellan "hårda" och "mjuka" forskningsstilar (*modes*) som kan existera samtidigt i samma ämnen. Den "hårda" kännetecknas av strävan efter enkelhet, formalisering och kvantifiering, medan den mjuka betonar svårigheten att avgränsa problem, formaliserar mindre gärna och kvantifierar sällan, och strävar efter att förklara hur komplicerade problemen är. Det här skulle också påverka karaktären av *tillämpningar* och *tillämpbarhet* i de olika "stilarnas" forskning. Medan den "hårda stilens" tillämpade forskning främst söker svar på vad Becher kallar *design requirements* kommer den "mjuka" att vara mer handlingsorienterad. Nu är inte detta något riktigt bra kategoripar för att fånga in Ståls och Svedbergs favoritprojekt. Inghes, Jonssons och Normans forskning var ofta metodologiskt "hård", men samtidigt klart handlingsorienterad. Den forskning som handlade om socialtjänstens organisation var komplikationsinriktad och mindre kvantifierad, men ändå klart inriktad på produktionsresultat och *design requirements*. Det gemensamma blir snarare något annat: Det är forskning som undersöker andra

praktiker och ställer andra frågor än vad som tidigare varit vanligt, och de ger idéer och kunskaper som är direkt användbara för kritik och förändring, och som uppfattades som mer fältnära och användbar än annan forskning. Sedd i efterhand är också Ståls och Svedbergs argumentation gåtfull. Varför går de till så häftigt försvar för modellforskarna? Vem är det de försöker övertyga? Man kan tänka sig två möjligheter. Det kan vara en argumentation mot dem som försöker införa en annan, mindre relevanskänslig ordning i den sociala forskningen. Men vilka var i så fall dessa personer? Det skulle också kunna vara ett försvar för själva forskningen, riktat mot de kolleger och praktiker som misstrodde forskningen i socialt arbete och fruktade att en akademisering skulle vara skadlig.

Hur kom då detta att påverka forskningen i socialt arbete när den blev en akademisk verksamhet?

De första stegen

Göteborg

Harald Swedner var först. Efter en konkurrens mellan – främst – honom och Bengt Börjeson fick han professuren i Göteborg.

Missionärssonen Swedner är född i Skåne 1925 men uppvuxen i Kina. Han disputerade i sociologi 1960 på en avhandling med socialekologisk inriktning. Avhandlingen (*Ecological differentiation of habits and attitudes*) lade grunden för Swedners fortsatta undersökningar, dels av bebyggelse-sociologiska projekt, ofta med Malmö som undersökningsområde, dels av ekologiska skillnader i konsumtions- och kulturmönster (Teatervanor i Stor-Stockholm, 1967). Efter hand blev han mer och mer intresserad av sociala interventioner, särskilt med bostadsområden som ingångspunkt som i slumkvarteren Östergård-Österhus och miljonprogramområdet Kroksbäck (Swedner, 1982:207–224). Aktionsforskningen i det kända prostitutionsprojektet i Malmö avsatte så småningom två doktorsavhandlingar med andra handledare. S.-A. Månsson (1981), med Bengt Gesser som handledare, och Stig Larsson (1983), med Joachim Israel, blev båda senare professorer i socialt arbete. Swedner hade också viktiga ledande uppgifter i det s.k. ”Skåneprojektet”, ett av Socialutredningens fältprojekt, och medverkade som forskningsledare i Socialdepartementets projekt med fältforskning vid vårdcentralen i Dalby (Om projekten i Dalby, Tierp och Vilhelmina, se DsS 1981:26).

Samtidigt som han skrev flera uppskattade läroböcker i sociologi, bl.a. en metodbok, kritiserade han den akademiska sociologin för dess handlingsförklaring inför samhällsproblemen. Han sökte inte sina förebilder hos marxistiska tänkare eller i arbetarrörelsen, utan det var amerikanska aktivister och gräsrotsorganisatörer som Saul Alinsky eller företrädare för kämpande katolska lekmannarörelser som Paolo Freire som blev hans inspiratörer.

Han framhåller dessutom själv den starka påverkan han fått från John Dewey. Han är också influerad av den europeiska hermeneutiska skolan, även om hermeneutiken i hans egen tappning, som den framgår i ”Socialt arbete – en tankeram” (1983) ges en ganska självständig tolkning.

Swedner som professor

Forskarutbildningen i socialt arbete började på nyåret 1980 (enligt Swedners egna uppgifter) och redan under hösten 1980 disputerade den förste doktoranden, kommunförbundsjuristen Gunnar Krantz, som skrivit en

socialrättslig-rättssociologisk avhandling om barnavårdsslagstiftning och socialt förändringsarbete.

Näste disputerade forskarstuderande (1984) var en tidigare sociolog, Anders Bjerkman. Hans avhandling om utvecklingen av Trollängens behandlingshem "Rörelsen är allt – målet bara början" anknyter väl till Swedners fenomenologiskt-hermeneutiska forskningsideal.

År 1985 och 1986 kreerades tre nya doktorer, Göran Sandell, Gunnar Bernler och Lisbeth Johnsson. Sandell, då chefspsykolog i Göteborgs socialförvaltning, behandlar psykosociala förändringsprojekt, och Bernler (läkare) och Johnsson (socialhögskolelärare), som disputerade tillsammans på två större arbeten, behandlar handledning i socialt arbete. År 1988 disputerar den tidigare kuratorn Gunborg Blomdahl Frej med en avhandling med den Swednerianska titeln "Mot en existentiell relationistisk helhetssyn", om långtidssjuka och handikappades subjektiva erfarenheter.

Senare samma år, 1988, disputerar den förste Swednererelev i Göteborg, som tydligt närmat sig empiriska teman från Swedners forskning i Lund och Malmö. Han heter Hans-Erik Hermansson, har varit fältassistent i Kortedala, och avhandlingen är "Fristadens barn", frukten av flera års teoretiskt baserade fältstudier av ungdomars livsstil i Eskilstuna. Bakgrunden till det projekt Hermansson arbetade i har att göra med det sätt Swedner lade upp sina nya forskningsprojekt när han kom till Göteborg. Han eftersträövade fältförankring och fältbaserad ("fältstationer", t.ex. i Borås) av projekten, som utarbetades i samförstånd med kommunala företrädare. Hermanssons avhandling var kanske det resultat som bäst stämde med Swedners ursprungsidéer, men redan två år senare, 1990, disputerade Bengt Eriksson och Per-Åke Karlsson, båda socialarbetare med Swedners fältstationsbakgrund, på en avhandling om utvärdering som professionellt instrument i socialt arbete.

Samma år kommer så den tidigare socialarbetaren Anita Kihlströms Habermas-influerade "Den enskilde individen och vårdapparaten", som söker finna en rationalitet och rimlighet i socialarbetarnas förhållnings-sätt.

De första elva åren, 1980–1990, kom alltså elva doktorsexamina vid Swedners institution.

Det är viktigt att lägga märke till några drag i detta förlopp.

- De allra första doktorerna är med något undantag icke-socionomer.
- Swedners egna forskningsprogram slår igenom ganska sent, även om flera av doktorandernas program är väl kompatibla med det.

- Med två tydliga undantag är ämnena för doktorsavhandlingarna relativt ”spontana”, inte alltid praktknära, men givna i reflektioner över det sociala arbetet eller den sociala omsorgens praktik. I Bernlers och Johnssons fall är detta kopplat till en tradition av case-workforskning, hos Sandell i en slags konsultperspektiv. Undantagen är Hermanssons och Bjerkmans avhandlingar, som representerar intellektuella, diskursiva ansatser till sina tydliga empiriska fall.

År 1981 rekryterades Sven Hessle från Barnbyn Skå som forskarassistent. Hessle hade skrivit en doktorsavhandling i pedagogik (om neurospatientser i grupppsykoterapi) 1975. Hessle blev docent i socialt arbete 1983 och stannade några år, för att sedan börja vid institutionen i Stockholm.

Sociologiläraren vid institutionen Sören Olsson hade en inriktning som överensstämde väl med några av Swedners tidigare program. Hans forskning var främst inriktad på bostadsområdets dynamik, segregation och social planering. Olsson blev under 1980-talet DSF-stipendiat och sedan docent i socialt arbete, för att 2000 bli befordrad till professor.

Ingen av de första elva årens doktorer i Göteborg är idag professor i socialt arbete, även om Hermansson är under befordran. Fyra av dem är docenter, Bernler, Johnsson, Bjerkman, och Hermansson.

Stockholm

Strax efter att Swedner fått professuren i Göteborg blev Hans Berglind professor i Stockholm, 1979. Berglind hade varit ledamot av SLU-gruppen och understött NFS:s och Korpis forskningsaktiva linje. Hans Berglind var legitimerad psykolog, han intresserade sig för psykoterapi och psykodrama. Han hade arbetat som personalutbildare och personalassistent innan han 1964 fick ett fast engagemang i lärdomsvärlden som sociologilektor vid socialhögskolan i Stockholm.

Hans Berglind var född 1930 och blev fil.lic. 1961 vid Stockholms universitet på en avhandling om sociometriska mått och egenskapsbedömningar i grupper. År 1968 kom hans doktorsavhandling *Valet mellan hem och yrke* som behandlar gifta sjuksköterskors förhållande till sitt jobb. Berglind knyter detta vardagliga problem till socialpsykologiska valsituationsteorier, från bl.a. Heider, Osgood och Festinger.

Hans Berglind kom som docent att arbeta med tre forskningsprogram som är av intresse för denna framställning. Det första programmet gällde arbetsmarknadsforskning, med sammanfattande rapporter som *Utslag-*

ningen på arbetsmarknaden (1972, tills. m. A.L. Lindquist), och *Förtids-pensionering* (1977, tills. m. H. Olson Frick).

Det andra forskningsprogrammet gällde den svenska socialvården. Hans Berglind blev projektledare i det stora s.k. "socialvårdsprojektet" 1972–1975 (tidiga sammanfattningar 1975, *Socialvården i tre kommuner*, och 1976, *Ideal och verkligheter i svensk socialvård*, båda redigerade av Hans Berglind). Dessa arbeten hade viss omedelbar betydelse för den socialpolitiska debatten, och kom också att inleda en era av sociologiskt orienterad forskning om det sociala arbetets faktiska utfall och processer.

Det tredje programmet gäller professionaliseringsfrågor. Berglind skrev där bl.a. (1980, tills. m. Ulla Pettersson) "Omsorg som yrke eller omsorg om yrket", en delrapport i framtidssekreterariatets omsorgsstudie.

Sedan Hans Berglind blev professor i socialt arbete 1979 kom hans främsta forskningsinsatser att bli en fortsättning av ett tema från hans sextiotalsforskning, den socialpsykologiska valhandlingsteorin. I ett av hans allra senaste arbeten ("Att kunna och att vilja" i den av Hans Berglind och G Aronsson redigerade *Handling och handlingsutrymme*, 1990) återkommer intresset för bl.a. Fritz Heiders attributionsteori i sökandet efter handlingsteorier som skulle kunna belysa relationer och händelseförlopp i människobehandlande organisationer.

Berglind fick en betydelsefull elev och arbetskamrat i Ulla Pettersson född 1926. Ulla Pettersson var socionom och konsulent på socialhögskolan, och engagerades i början av 1970-talet som forskningsassistent i socialvårdsprojektet där hon skrev sin doktorsavhandling 1978. Hon var från början engagerad i projektet att bygga upp forskning och forskarutbildning i socialt arbete i Stockholm, och uppehöll tidvis professuren som tillförordnad. Det var också hon som kom att leda det första uppföljningsprojektet under 1980-talet, det s.k. socialtjänstprojektet, som dels var en fortsättning av 70-talsundersökningarna, dels också var det första samlade forskningsprojektet kring den nya socialtjänsten. "Socialtjänstprojektet" kom att sysselsätta många av institutionens lärare och doktorander under 1980-talet och inbringa stora externa anslag till institutionen. Pettersson blev en av landets första docenter i socialt arbete, 1984.

Miljön vid institutionen förstärktes också med en "mellanölsprofessur" (professur i Stockholm tillkommen på initiativ av Karin Söder i samband med mellanölets avskaffande) i vårdforskning med inriktning mot alkoholmissbruk m.m. Den förste innehavaren av denna tjänst var Eckart Köhlhorn, sedermera professor i sociologi (på den "mellanölsprofessur", vars förste innehavare var Kettil Bruun).

Gerdt Sundström, sociolog, blev 1983 den förste att disputerar med en avhandling om äldreomsorgen i välfärdssamhället ("Caring for the Aged"). Sundström hade deltagit i några stora projekt bl.a. i Framtidssekretariatets regi, och hans avhandling kopplade samman en demografisk analys av kvinnoarbetskraftens förutsättningar med en kritisk översikt över äldreomsorgens historia.

Socionomen Eva Jeppsson-Grassman blev nästa avhandlingsförfattare, 1987. Hennes avhandling om synskadades återgång till arbetslivet anknöt starkt till Berglinds tidigare forskningsprogram, även om den använde en metodologi (livsförloppsanalys med samtalsintervjuer) som inte finns representerad i Berglinds repertoar.

Anders Bergmark och Lars Oscarsson, elever till Bengt Börjeson som tidigare varit rektor för socialhögskolan i Stockholm och vid denna tid var professor i Umeå, disputerade 1988 på avhandlingen "Drug Abuse and Treatment", ett stort försök att tillämpa sartreansk socialpsykologi och Bourdieus sociologiska begreppsapparat på svensk narkomanvård under 1970- och 1980-talet.

År 1990 hade det gått elva år i Stockholm också, men bara fyra doktorander hade blivit doktorer, trots att man hade ungefär lika många forskarstuderande. Vad skapade denna skillnad? En hypotes är att forskarutbildningen delvis rekryterade en annan grupp av doktorander i Göteborg än i Stockholm vid denna tid. Krantz, Sandell, Bjerkman och Bernler kom till forskarutbildningen i Göteborg med klara projekt. De disputerar också tidigt under perioden. Jeppsson-Grassman, Bergmark och Oscarsson disputerar i Stockholm samtidigt som Hermansson, Eriks-son och Karlsson gör det i Göteborg. De senare tycks vara de första egentliga doktoranderna i modern mening.

De första Stockholmsdoktorerna anknyter i sina ämnen tydligt till forskningstraditioner i socialt arbete och i något fall också till samhällsvetenskapliga teorier som fått styra bearbetningen av det empiriska materialet. Alla fyra är professorer idag, tre i socialt arbete, en i socialgerontologi.

Sven Hessle, docent i Göteborg, kom till institutionen på en forskartjänst (DSF) 1987 och blev således institutionens andre docent, även om han utnämnts redan 1983 i Göteborg. Han efterträdde Berglind 1993, då denne av sagt sig professuren.

Eckart Köhlhorn, som under den första perioden haft professuren i vårdforskning med inriktning på missbruk (mellanölsprofessuren med placering vid institutionen) efterträdde Kettil Bruun som professor i so-

ciologisk alkoholforskning. En strid utbröt om Köhlhorns tidigare tjänst. Ulla Petterson gick i täten för den som krävde att tjänsten skulle omdefinieras till en professur i socialt arbete, och fick omfattande understöd från ämnet. Så blev emellertid inte fallet, och i den professorskonkurrens som följde 1989 sökte bl.a. Bengt Börjeson och pedagogen och inlärningspsykologen Sten Rönnerberg, som efter långa kontroverser fick tjänsten. Vid mitten av 1990-talet avgick Rönnerberg med pension, och tjänsten kom 1996 att omdefinieras till en tjänst i socialt arbete med inriktning på missbruk.

Umeå

Bengt Börjeson är född 1932. Han utbildade sig från början till folkskollärare, blev psykolog och disputerade i pedagogik med kriminologihandlingen "Om påföljders verkningar" 1966. År 1968 blev han rektor för socialhögskolan i Stockholm, 1972 blev han chef för Barnbyn Skå, och 1981 professor i socialt arbete i Umeå.

Börjeson hade liksom Swedner engagerat sig i debatten om socialvårdsreformen redan 1967, och var en av "skuggutredningens" viktigaste ledamöter under perioden som chef för Socialhögskolan i Stockholm och på Barnbyn. Hans forskningsengagemang (vid pedagogiska institutionen i Stockholm och på Skå) förknippades ofta med hans ställning som reformdebattör.

Socialhögskolan i Umeå var den av de universitetsintegrerade socialhögskolorna som påverkats mest av 1977 års reformer, eftersom den inte på samma sätt som de övriga tre kunnat behålla sin "skolkaraktär" med integrerade fasta lärargrupper från olika ämnen. Samtidigt hade detta också inneburit en närkontakt med andra forskningsområden och forskare, vilket gjorde att Börjeson omgavs av forskare när han kom till Umeå. Här fanns Vilhelminaprojektet, en av frukterna av 1970-talets centrala socialforskningsinsatser, här fanns forskning om socialbidrag och fattigdom, och flera andra pågående verksamheter, inte minst på det socialpsykiatriska området.

Den första doktorn blev Anna-Lena Lindqvist, 1985. Hon kom egentligen från institutionen i Stockholm och hade samarbetat med Hans Berglind i ett stort tidigare projekt, Utslagningen på arbetsmarknaden. Avhandlingen handlar däremot om ett organisationsexperiment och harvererat samarbete vid en psykiatrisk mottagning, ämnen som intresserade Börjeson.

Lennart Nygren, som disputerade 1986 på en avhandling om en fabriksnedläggning var genuin Umeåstudent och hade redan i sin grundutbildning kommit i kontakt med välfärdsforskare som undervisade i socionomutbildningen.

Ilse Wetter, som disputerade 1986 på ett socialrättsligt ämne i barnavården, var en garvad professionell, som kom utifrån och hade sitt ämne och sitt material med sig. Barnavårdsforskaren Ingrid Claezon, årgång 1987, och organisationsforskarna Håkan Larsson och Stefan Morén med sin avhandling om människorna i människobehandlande organisationer var som Nygren mer typiska åttiotalsdoktorander.

Gunnel Drugge disputerade 1988 på en avhandling om cancerpatienters upplevelse av sin sjukdom och vården, Urban Karlsson kom 1990 med en avhandling som liksom Nygrens tar sin utgångspunkt i industrinedläggning och nedläggningshot i glesbygden. Den isländska socialarbetaren Gudrun Kristinsdottir disputerade så 1991 med en avhandling om social barnavård och professionalisering med Island som exempel.

På elva år blev skörden här nio doktorer. Alla var socionomer. De har valt mycket klassiska ämnen i socialt arbete; organisering av människobehandlande arbete (Lindqvist, Larsson, Morén), barn (Wetter, Claezon, Kristinsdottir) och försörjning/arbete (Nygren och Karlsson). Spontanämnesavhandlingarna är i klar minoritet, men Umeå universitets starka inriktning på Norrlandsfrågor syns i avhandlingslistan, som också delvis färgas av Börjesons intresse för social barnavård och behandlingsorganisationer. Samtidigt är det uppenbart att han vid denna tid också engagerade sig hårt i glesbygds- och samhällsplaneringsfrågor.

Claezons avhandling anknöt ämnesmässigt till Börjesons pågående engagemang i det stora forskningsprogrammet *Barn i kris* (fr.o.m. 1980) som emanerade ur Barnbyn-erfarenheterna och engagerade flera tidigare (och dåvarande) Skå-forskare som Sven Hessle, Anita Cederström och Kerstin Vinterhed samt Gunilla Lindén från Lund.

Nygren och Kristinsdottir är idag professorer, Morén, Lindqvist och Claezon docenter. Av dessa är bara Nygren och Morén kvar i Umeå. Kerstin Vinterhed, som disputerat i pedagogik i Stockholm, blev den första docenten i socialt arbete i Umeå 1987. Under en kortare tid arbetade hon som universitetslektor och forskare i Umeå, bl.a. just med *Barn i kris*. Nygren blev docent 1992, för att några år därefter efterträda Börjeson.

Lund

Sune Sunesson är född 1944, och disputerade i sociologi 1974 med en avhandling om staten och fackföreningsrörelsen. Inriktningen är organisationsteoretisk och politisk-sociologisk. Sunesson undervisade på sociologiska institutionen i Stockholm (1976–1980) och på Socialhögskolan i Stockholm (1973–1980), och flyttade 1980 till Lund, och blev där universitetslektor och docent i sociologi, innan han 1984 kom till Socialhögskolan vid Lunds universitet.

I slutet av 1970-talet började Sunesson att intressera sig för forskning om människobehandlande organisationer och kom från 1978 att medverka i Stockholms stads metodbyrås lokala förundersökningar och försöksverksamheter inför Socialtjänstreformen. Han blev anställd vid Metodbyrå 1, en av de organisationer som var föregångare till FoU-byrån i Stockholm och blev vetenskapligt ansvarig för projektet ”Socialt arbete i förändring”.

Socialhögskolan i Lund hade inte haft någon fast forskningsorganisation, det ligger i sakens natur. De forskare som ändå varit verksamma var främst orienterade mot socialpolitik (Åke Elmér, Per Gunnar Edebalk). När Sunesson kom till Socialhögskolan i Lund inledde han två forskningsprogram, ett om socialbidragshantering och ett om kunskapsanvändning i socialt arbete.

Redan då Sunesson först förordnades som t.f. professor åtföljdes han från sociologiska institutionen i Lund av den då relativt nydisputerade Sven-Axel Månsson. Denne fick ett forskarassistentstipendium från DSF, ett led i den nya politiken att satsa på långsiktig kompetensuppbyggnad.

Ett år senare kunde institutionen anställa sociologidocenten och forskningsledaren vid FoU-byrån i Stockholm, Rosmari Eliasson som adjungerad professor, och Gunvor Andersson, som disputerat i psykologi på ett barnavårdsämne, som forskarassistent på deltid, allt genom DSF-anslag (se även Lindgren, 1999). Inom kort blev Andersson forskarassistent på heltid, och efter några år var Månsson och hon docenter i socialt arbete (1985 och 1991).

Verksamheten kom igång betydligt senare i Lund än på andra håll. En vanlig fråga är varför professuren inte utlystes och tillsattes genast, 1980, som i Umeå. Pengarna för professuren fanns att rekvirera, men först 1983 inrättades och utlystes den.²¹

Forskarutbildningen i Lund kom alltså igång först 1985. En genomgång av en första generation disputerade för Lunds del går fram till och med 1995, och omfattar 11 disputationer.

Den förste var universitetslektorn i psykologi vid institutionen, Erik Olsson som 1988 lade fram en avhandling om organisationsförändring och gruppprocesser. Näste blev en import, Leif Lenke, 1989. Avhandlingen behandlade alkohol och våldsbrottslighet. Liknande inriktning hade den danske forskaren Thorkild Thorsen, 1990, med en tidsseriestudie om alkoholskadepanoramata i Danmark.

Tord Jacobson, som disputerade 1991, var den förste av institutionens doktorander som gått igenom huvuddelen av sin forskarutbildning vid institutionen och dessutom haft en doktorandanställning från DSF. Hans avhandling undersöker ett ombyggnadsprojekt i ett bostadsområde i Örebro. Matts Mosesson disputerade också 1991. Ämnet var socialt arbete och områdesarbete ("strukturellt socialt arbete"). Per Nyberg disputerade senare 1991 med en avhandling om organisationer bland patienter och funktionshindrade. Kjell Nilsson lade 1992 fram en sammanläggningsavhandling inom forskningsprogrammet "Användningen av tillämpad samhällsvetenskaplig forskning", ett av de två första program som inledde forskningsavdelningens verksamhet 1984.

Hans Swärd kom så med sin avhandling om barnvårdsproblemens historia 1993, och senare samma år var det dags för Tapio Salonen att lägga fram sin avhandling om välfärdssystemets marginaler, en utlöpare av institutionens första forskningsprogram om socialbidrag. Den tionde blev Verner Denvall som 1995 presenterade sin avhandling om samhällsplanering och socialt arbete. Senare samma år var det dags för den första kvinnan, Marta Szebehely, som med sin doktorsavhandling om arbetsor-

21. Det här är en fråga där man undrar vad som ska förklaras. Det finns anledning att tro att fakulteten i Lund försökte slippa att inrätta professuren och gärna ville ha resurserna till annat. En teori är att man ville undvika forskningsavdelningen vid läkarstationen i Dalby, som fått ta emot mycket kritik i administrativt avseende. Medicinarna hade från början (kanske på grund av Harald Swedners engagemang där och hans svala förhållande till sociologin) förutsatt att professuren skulle ligga i Dalby. Kanske borde man i stället förklara att professuren faktiskt trots motståndet kom till?

ganisationen i äldreomsorgen blev den första i Rosmari Eliassons forskningsprogram som disputerade.

Av dessa elva var bara tre socionomer, Swärd, Salonen och Denvall. Szebehely var psykologfil.kand. och hade samarbetat med Eliasson i Stockholm redan under tiden innan denna tog ansvaret för äldreomsorgsfrågorna på FoU-byrån. Nyberg var samhällsvetare och gammal medarbetare vid Dalby läkarstation, en av Swedners stödjepunkter, Mosesson var socialarbetare med samhällsvetarbakgrund och hade också samarbetat med Swedner i Malmö. Jacobson och Nilsson var från början renodlade sociologer liksom Thorsen, Lenke jurist och kriminolog, och Erik Olsson psykolog och gammal fil.lic.

Olsson, Lenke, Thorsen och Nyberg kom in i forskarutbildningen med relativt långt framskridna avhandlingsplaner och stora material. I synnerhet Mosessons, men också Denvalls avhandlingsarbeten, utgick från tydligt och direkt arbetsplats- och problemförankrade forskningsteman, medan Jacobson, Nilsson, Swärd, Salonen och Szebehely efterhand kom att skriva avhandlingar som direkt utgår från inomvetenskapliga problem och forskningsprogram.

Forskningsområdena för de första elva avhandlingarna avspeglar både de klassiska ämnesintressena och 1970-talets syn på kunskapsbehoven i socialvården. En avhandling handlade om social barnavård, två om alkoholepidemiologi, tre behandlade organisering och uppbyggnad av välfärdssystem, tre var inriktade på områdesfrågor, planering och social survey, en direkt på fattigdom, en på forskningsanvändning.

Rosmari Eliasson (nu Eliasson-Lappalainen) hade disputerat i sociologi i Lund 1971 på en avhandling om sexuellt beteende och blev 1979 docent i sociologi i Umeå. Hon hade under flera år varit universitetslektor i sociologi vid institutionen, men huvudsakligen tjänstgjort på annat håll, på Skå och i flera forskningsprojekt bl.a. om den nya psykiatrin. Som forskningsledare vid FoU-byrån i Stockholm utformade hon ett fält- och brukaranknutet forskningsprogram om äldreomsorg, och blev sedan forskningsledare vid Stockholms läns Äldrecentrum Hon var adjungerad professor vid socialhögskolan i Lund 1985–1991, och blev innehavare av en andra professur där 1993. Denna professur tillkom – liksom samtidiga tjänster i Stockholm och Göteborg – då DSF upplöstes och pengar överfördes från Socialdepartementet till utbildningsdepartementet och universiteten (se Lindgren, 1999).

Gunvor Andersson blev 1991 institutionens tredje docent efter Månsson och Edebalk, Olsson den fjärde något år senare. Fyra av de elva första

doktorerna i Lund är nu professorer eller motsvarande (Lenke, i kriminologi, Swärd, Salonen och Szebehely) ytterligare tre docenter eller motsvarande (Olsson, Thorsen och Denvall).

Institutionen i Lund är speciell i ett avseende. Där tillämpades inte ett praktikkrav vid antagningen till forskarutbildning. Det gjorde att sådana som Thorsen och Lenke kunde komma in och disputera snabbt. Ingen av dem hade kommit in i Stockholm eller Göteborg. Det hade heller inte Nilsson, vars arbetslivserfarenhet visserligen var omfattande, men inte från socialt arbete. Men de andra åtta hade säkert varit möjliga.

I Stockholm gjordes i början bara något enstaka undantag (Gerdt Sundström), i övrigt tillämpades regeln strikt, liksom på andra håll.

Forskningsprogram och inriktningar

Harald Swedner, Hans Berglind, Bengt Börjeson och Sune Sunesson sågs, när de tillträdde, som representanter för modellprojekten och modell-verksamheterna. Swedner och Börjeson hade tillhört skuggutredningen och kämpat för både kunskap och reformer redan långt före 1970. Detta innebar att de hade en enastående legitimitet och stort inflytande både inom och långt utöver de akademiska kretsarna. Berglind och senare Sunesson hade hyggligt anseende både bland ämnets forskare och bland reformmakare, även om det inte alls kunde mäta sig med Börjesons och Swedner, som båda hade mycket stort inflytande och anseende och en lyskraft som kan jämföras med rockstjärnor. Berglind och Sunesson hade däremot förankrat sig någorlunda på de sociologiska institutionerna och inte heller kommit i konflikt med socialhögskolorna vid de universitet där de ville bli professorer.

I efterhand framstår det som ganska självklart att Swedner, Börjeson, Berglind och Sunesson var ohotade som inledande professorskvartett. Hur skulle de nu fullfölja sina ”modellprojekt”, de verksamheter som gett dem så stor legitimitet?

Harald Swedners empiriska forskningsambitioner representerades bl.a. av de fältstationsprojekt som beskrivs av Stål och Svedberg (1987), och som fortsattes av doktoranderna Karlsson och Eriksson. Sören Olsson (nu befordringsprofessor) har arbetat vidare i Swedners anda när det gäller forskning om bostadsområden, medan forskare som (docenterna) Hans Erik Hermansson och Ove Sernhede i sina undersökningar av ungdomars liv i skilda bostadsområden i Eskilstuna och Göteborg efter hand modifierat Swedners problematik i modern kultursociologisk riktning. I övrigt fullföljdes Swedners forskningsprogram främst av hans medarbetare i Lund och Malmö. Vi har redan nämnt Larsson och Månsson – som efterträdde Swedner, men skulle också kunna nämna forskare som Marianne Svenning, Hans Edvard Roos, Göran Arnman och Ingrid Jönsson, samtliga vid sociologiska institutionen i Lund.

Hans Berglinds socialvårdsprojekt efterträddes av ”socialtjänstprojektet”, vars ledning kort tid in på 1990-talet kom att tas över av *Ulla Pettersson*. Kring detta program med annexprojekt kom en stor del av forskningen och forskarutbildningen vid institutionen att centreras under detta decennium. Frågorna gällde som tidigare klienternas förhållanden, socialbidragsarbetet, missbruksfrågornas placering inom socialkontorens arbete, social barnavård, organisering, myndighetsutövning och

tvång. Ulla Petterssons elever, som Anna-Maria Skoglund, Ann Boklund, Tommy Lundström, Evy Gunnarsson, Åke Bergmark och Ann Hermodsson har alla arbetat i programmet, även om deras avhandlingar ibland varit sidoprojekt. Lundström och Å. Bergmark är idag professorer i socialt arbete.

Som vi nämnt fortsatte *Börjeson* som professor sin inriktning på forskning om barn i svåra livssituationer med forskningsprogrammet "Barn i Kris". Hans närmaste medarbetare där var Hessle – i Stockholm och Göteborg, så småningom åter i Stockholm där han sedermera efterträdde Berglund – och Kerstin Vinterhed. Men projektet hade flera medarbetare, som psykologerna Anita Cederström (nu på pedagogiska institutionen, Stockholm) och Gunilla Lindén (nu på Socialhögskolan i Lund) som båda skrev doktorsavhandlingar på material från projektet. Hans forskning om missbruksbehandling och institutionsfrågor fortsattes av honom själv och togs upp främst av Oscarsson och Bergmark, vilka nämnts ovan, och i Umeå bl.a. av Arne Kristiansen (nu vid Socialhögskolan i Lund). Ungdomsforskaren Thomas Öhlund (nu Stockholm, Malmö och Linköping) framträder också som en tydlig Börjesonelev.

*Sunesson*s fortsatta forskning av vad som i början av 1980-talet bedömdes vara modellkaraktär följdes i början framför allt upp i de lokalt förankrade undersökningarna av organisering och socialbidragsarbete i Malmö, där bl.a. Anna Meeuwisse och Tapio Salonen blev engagerade. Sunesson kom emellertid att ägna ännu mer tid till det långvariga forskningsprogram som undersökte forskningsanvändning och så småningom till det program som inleddes 1991 med SFR-projektet "I stället för mentalsjukhus". Av Sunesson's senare doktorander är Tine Egelund, Anna Meeuwisse, och Marie Söderfeldt nu docenter.

Det finns knappast någon tendens till sammanhållning eller isomorfi ifråga om vad som är ett gemensamt forskningsåliggande i denna utveckling. Försöken att göra "modellperioden" till något gemensamt visar sig ha mer att göra med främst ideologi, kanske också stil men knappast med teori och forskning.

Nya professorer ...

I samband med att DSF upplöstes för att ersättas av ett forskningsråd, SFR, som började fungera 1990, frigjordes forskningsmedel som överfördes till universiteten efter en stor övertalningsinsats från DSF:s dåvarande chefstjänsteman, S. Åke Lindgren. Lindgren hade redan tidigt insett att en omsvängning i den statliga forskningspolitiken skulle komma, och därför redan börjat att akademisera DSF (se den positiva värderingen i *Svensk sektorsforskning*, DsSB 1989:3, eller hans egen redogörelse, 1999). För socialt arbetes del innebar detta att medel för en professur i socialt arbete med inriktning på äldre människor tillfördes Stockholms universitet, medel för en professur i socialt arbete med inriktning på familjepolitik kom till Göteborg, och medel för "forskning i socialt arbete" kom till Lund, och i alla tre fallen inrättades nya professorstjänster för pengarna.²² Det här medförde att tiden 1991–1994 blev en tillsättningarnas och bedömningarnas tid. Under samma period som innehavare skulle rekryteras till dessa tjänster, skulle Swedner ersättas i Göteborg, Berglind ersättas i Stockholm och Börjeson i Umeå sedan han blivit rektor för lärarhögskolan i Stockholm.

Rosmari Eliasson satt under en period med nästan full hand. Hon kom i första förslag på den nya professuren i Lund och på båda tjänsterna i Stockholm. Hon tog den i Lund, och i Stockholm utnämndes sociologidocenten *Mats Thorslund* på äldretjänsten och *Sven Hessle*, som valde mellan två professurer, på den tjänst som ursprungligen innehades av Berglind. Hessle var nämligen föreslagen till den nya familjepolitiktjänsten i Göteborg, en anställning som gick till sociologidocenten *Margareta Bäck-Wiklund*. Något tidigare, 1992, hade *Sven-Axel Månsson* efterträtt Harald Swedner, och blev därmed den förste docenten i socialt arbete som också blev professor. Något år senare efterträddes Börjeson av *Lennart Nygren*, den förste professorn i ämnet som både disputerat i och varit docent i socialt arbete.

Här möter vi ett nästan totalt panoramaskifte: Endast Sunesson var kvar av de första efter 1994, Månsson, Bäck-Wiklund, Hessle, Thorslund, Eliasson och Nygren kommer i stället. Ulla Pettersson var tyvärr född för tidigt för att kunna delta i denna omfördelning av positioner och

22. Samtidigt kom professurer i sociologi till Söder (handikapp) och Tornstam (äldre), båda Uppsala, och i psykologi till Hjelmqvist (Handikapp) och Bäckman (äldre), båda i Göteborg.

lärostolar. Hon gick i pension redan 1991, och fick så småningom professors namn.

Sven-Axel Månssons forskning har vi redan berört i förbigående. Flera av hans doktorander (bland andra Benny Henriksson, Odd Lindberg, Jari Kuosmanen och Lars Plantin) har fortsatt att forska på hans intresseområden. Det finns en klar kontinuitet mellan 1970-talets prostitutionsprojekt och vad Månsson och dessa forskare har gjort de senaste åren: forskning om prostitution och trafficking, AIDS, manlighet och missbruk.

Den tidigare Skå-forskaren Rosmari Eliasson tillträdde 1993 sin nyinrättade professur i Lund. Hennes raskt inledda forskningsprogram ("Äldreomsorgens vardag och villkor") beskrivs i andra delar av denna utvärdering. Den första doktorn i detta program Marta Szebehely (föreslagen till professor men avböjt), disputerade 1995. Det kan vara intressant att konstatera att näste Eliassondoktorand att disputerar egentligen emanerade från Sven Axel Månssons överordnade program. Det var Bengt Svensson, 1996 (nu docent). Bland Eliassons senare doktorer kan nämnas Ulla Melin-Emilsson, Ingrid Nilsson-Motevasel och Håkan Jönson.

Margareta Bäck-Wiklund hade som sociolog främst gjort undersökningar av livsformer och familjers anpassning till det moderna arbetslivet och det moderna sättet att bygga tätortssamhällen. Som professor har hon fullföljt denna inriktning och bl.a. ansvarat för att samordna flera forskningsnätverk om barn och familjer inom och utanför ämnet (med tidigare doktorander som Sigrid Juliusdottir, nu professor i Reykjavik, Kristina Larsson, Lars Rönmark och Ingrid Höjer). Hennes intresse för kunskapspolitik har också varit påfallande. Hon var huvudhandledare för ungdomsforskaren Ove Sernhede (nu docent) och Peter Dellgran och Staffan Höjer (nu docenter) som undersökt doktorsavhandlingar och forskning i socialt arbete.

Sven Hessle, den tidigare arbetskamraten till Bengt Börjeson och Rosmari Eliasson, har redan tidigare beskrivits. Hessle har som professor utvecklat ett omfattande internationellt arbete, och varit redaktör för en internationell tidskrift. Han har också arbetat vidare med flera av sina tidigare teman (Barn i kris, Skåforskningen). Bland hans doktorander kan nämnas Siv Byqvist.

Mats Thorslund, en tidigare medarbetare till Hans Berglind, har som professor bl.a. fortsatt sitt arbete i Kungsholmsprojektet om gamla människor. Han har också följt upp flera av sina tidigare samarbetsprojekt med socialmedicinska institutioner i Stockholm och Uppsala, för att kartlägga

och analysera äldres behov och levnadsförhållanden. Gun-Britt Trydegård är den mest kända av hans doktorander.

Lennart Nygren var en av Bengt Börjesons första elever i Umeå. Han hade sin bakgrund i socionomexamen med starkt socialpolitisk inriktning, och det är som kritisk sammanfattare av socialpolitiska skeenden han skapat sig sin forskarprofil. Det går också igen i hans elevers arbeten, som Stig-Arne Berglund och Lena Dahlgren.

Efter detta generationsskifte kommer ett antal nya rekryteringsprofessorer och befordrade professorer. Alla dessa har handlett doktorander till examen. Endast två av dem, Gunvor Andersson (befordrad, Lund) och Sören Olsson (befordrad, Göteborg) har elever som redan blivit docent (Bo Vinnerljung och Ulla-Carin Hedin). I de projekt som letts av Anders Bergmark (missbruksprofessor sedan 1997, Stockholm) och Lars Oscarsson (nu professor i Örebro) har flera uppmärksammade avhandlingar lagts fram (bl.a. Maria Abrahamsson, Jan Blomqvist, Kerstin Stenius, Mats Ekendahl). Tapio Salonen (Växjö) har inlett mycket omfattande program, liksom Tommy Lundström (befordrad, Stockholm) och Åke Bergmark (Östersund).

Ett viktigt utvecklingsdrag är också tillkomsten av äldre- och omsorgsprofessorer på tre universitet, Stockholm, Umeå och Göteborg. Här finns två samverkande tendenser.

Under 1980-talet hade äldrefrågorna, både kunskap om äldres behov och äldreomsorgen, och kunskap om åldrandet som process framförts av Forskningsrådsnämnden och flera statliga utredningar som viktiga insatsområden för sektorsmotiverade forskningssatsningar. Samtidigt uppfattades den socialvetenskapligt inriktade äldreforskning som bedrivits i Göteborg (som förknippas med Alvar Svanborg), Lund (Birgitta Odén och Gerontologiskt centrum), i Jönköping (Stig Berg) och på Äldrecentrum i Stockholm (Lars Bäckman, Bengt Winblad samt Eliasson och efterhand Thorslund) som mycket framgångsrik. Detta förklarar det genombrott som ledde till de tre äldreprofessorerna efter DSF:s upplösning, där socialt arbete fick en.

Avskaffandet av vårdhögskolorna och därmed de särskilda omsorgsprogrammen ledde till att universitets- och högskoleinstitutionerna som utbildade socionomer nu fick överta sådana utbildningar, utom i Lund, där i stället den nybildade Malmö Högskola tog över dessa program. I Göteborg och Umeå inrättades professorer med särskild omsorgsinriktning med det uttryckliga syftet att svara för forskning och forskningsanknytning i anslutning till dessa utbildningar.

Intern- och externrekrytering i förändring

Ett förhållande som lätt kan undersökas för hela ämnets del är dess självrekrytering. Med detta menas ämnets/institutioners förmåga att rekrytera sina egna doktorer som docenter och sina egna docenter som professorer. Ju högre grad av självrekrytering ämnet har i dessa två avseenden, desto slutnare är ämnet. I psykologi och nationalekonomi är självrekryterings-talet förmodligen 100 procent, både för "stock" (mängden docenter och professorer vid ett tillfälle) och "flow" (de som t.ex. utnämnts under senaste året). I sociologi ligger det nära 100 procent. Hur har det då sett ut i ett nytt ämne? Från början är talet naturligtvis 0 procent, om man bygger upp institutionerna med inhemska forskare, som då inte kan vara doktorer eller docenter i det nya ämnet. I nedanstående uppställning har självrekryteringsgraden undersökt för flera grupper, eller kohorter av professorer och docenter i socialt arbete. Den första gruppen består av de fyra som blev professorer i ämnet 1979–1984. Den andra gruppen omfattar dem som anställdes från 1992 till mitten av 1990-talet. Den tredje gruppen omfattar dem som anställts som "rekryteringsprofessorer" efter 1995.

Professorerna var	disp	doc i socialt arbete	
i första gruppen			
Swedner	ej	ej	
Berglind	ej	ej	
Börjeson	ej	ej	
Sunesson	ej	ej	0 doktorer i sa, 0 docenter.
i andra gruppen: Hessle och Månsson rekryterades utifrån som forskarassistenter och blev docenter i socialt arbete. Eliasson, Thorslund och Bäck-Wiklund var docenter i sociologi.			
Månsson	ej	ja	
Hessle	ej	ja	
Eliasson	ej	ej	
Thorslund	ej	ej	
Bäck-Wiklund	ej	ej	
Nygren	ja	ja	För denna kohort 1/6 disp, 50% doc
i den tredje gruppen märks att Swärd utnämnts, och tillträtt en rekryteringsprofessur men sedan återgått till en befodringsprofessur.			
Bergmark, A	ja	ja	
Bergmark, Å	ja	ja	
Starrin	ej	ej	
Swärd	ja	ja	
Salonen	ja	ja	
Sonnander	ej	ej	
Oscarsson	ja	ja	
Johansson	ej	ej	
Lindqvist	ej	ej	
Svedberg	ja	ja	För denna kohort 60% disp, 60% doc

Befordrade professorer

Gustavsson	ej	ej	
Olsson	ej	ja	
Andersson	ej	ja	
Hansson, K.	ej	ej	
Edebalk	ej	ja	
Lindstein	ej	ja	
Jeppsson-Grassman	ja	ja	
Lundström	ja	ja	För denna grupp 25% disp , 75 % doc.

Docenter

	disp	doc i socialt arbete
--	------	----------------------

De fyra första docenterna kom alla från andra ämnen än socialt arbete.

Sven Hessle, den allra förste, hade disputerat i pedagogik, Ulla Pettersson och Sven Axel Månsson i sociologi och Kerstin Vinterhed i pedagogik.

Hessle	ej	
Pettersson	ej	
Månsson	ej	
Vinterhed	ej	En 0-kohort

Fram till mitten av 1990-talet kommer flera av samma typ: Andersson hade disputerat i psykologi, Edebalk i ekonomisk historia, men samtidigt eller något senare kommer E. Olsson, som disputerat i socialt arbete, likaså Jeppsson Grassman (1990) och Nygren (1992) samt A. Bergmark och Oscarsson.

Olsson, E	ja	
Olsson, S	ej	
Claezon	ja	
Nygren	ja	
Edebalk	ej	
Andersson	ej	
Morén	ja	
Bernler	ja	
Johnsson	ja	
Bjerkman	ja	
Hermansson	ja	
Jeppsson-Grassman	ja	
Oscarsson	ja	
Bergmark, A	ja	Snabb och tydlig övergång mot självrekrytering

Docenter	disp	doc i socialt arbete
Senare delen av 1990-talet och 2000-talet		
Swärd	ja	
Salonen	ja	
Hilte	ej	
Lindqvist	ja	
Lindstein	ej	
Hydén	ja	
Dellgran	ja	
Bak	ja	
Bergsten	ja	
Szebehely	ja	
Lagergren	ej	
Sernhede	ja	
Hedin	ja	
Bergmark, Å	ja	
Lundström	ja	
Elofsson	ej	
Schlytter	ej	
Vinnerljung	ja	
Egelund	ja	
Svensson	ja	
Söderfeldt	ja	
Meeuwisse	ja	
Denvall	ja	
T. Andersson	ej	
I denna störtflod av docenter (dessutom något inkomplett och snart inaktuell) ligger srg på ca. 80procent.		

Självrekryteringsgraden stiger hastigt i alla avseenden. Detta är ett tecken på institutionalisering och befästande av ämnet. Men ämnet är fortfarande öppet. Det är öppet både på forskarassistent- och lektorsnivå, vilket skapar möjligheterna för icke-doktorer i socialt arbete att bli docenter i ämnet, och i kvantitativt avseende framför allt på professorsnivån, där några av de senast anställda rekryteringsprofessorerna, R. Lindqvist (docent i sociologi) och Sonnander (docent i psykologi) kommer helt utifrån.

Utvecklingen av ämnet: topiker eller samtidiga program?

Men den ovanstående listan kan användas på ett annat sätt också, nämligen för att ge svar på en annan fråga, den som ställdes efter min beskrivning av uppfattningar om vad som ingår i det internationella forskningsämnet socialt arbete. Alltså, Sunesson eller Zimbalist, Foucault eller Lakatos-light? Hur ser det ut för Sveriges del?

De redovisade professorerna och docenterna är, i en mening, forskningen i socialt arbete. Det här är de forskare som gått vidare och blivit forskare efter doktorsexamen. Det är dem vi kan undersöka för att få reda på vad forskningen i ämnet är för något.

Zimbalists bok slutar ju just när den svenska forskningen i socialt arbete skall till att komma igång i organiserad form, 1977. Hans idéer om vad som är det aktuella forskningsläget tycks stämma väl överens med det vi talat om som det gemensamma i "modellprojektens" och "modellforskningens" stil och syfte, ett slags övertygelse om vikten av relevans för samhällskritik och reform. Sätillvida finns det mycket som tycks stämma överens mellan denna bild av det aktuella forskningsprogrammet i USA och bilden av modellforskningen i Sverige.

Men går vi igenom alla de namn jag förtecknat här ovan är det ändå, som jag visar på annat ställe²³ klart att de lätt låter sig inordnas i diskurser om vetbarheter, om 1500-talsinstitutionerna och 1800-talsinstitutionerna och de enkla reflexiva teman jag föreslagit. Det är däremot svårt att urskilja modetendenser, så att kohorterna här ovan skulle skilja sig ifråga om forskningsprogram eller att man skulle kunna se någon slags progredierande förändring i forskningsfokus.

23. Texten skulle bli orimligt lång om jag beskrev alla professors och docenters forskning i kategorier. Jag har emellertid gjort ett försök i en förlängd version av detta kapitel, som jag kommer att kunna presentera i institutionens Working-paper serie.

Stil och forskningsideal – avhandlingarna

Däremot finns det säkert en förändring i ”stil” enligt det resonemang av Tony Becher, som jag refererade till ovan. Samtidigt lägger jag här ett halvt krokben för mig själv. Den modellforskning som Stål och Svedberg hänvisar till innebar som jag tidigare visade inte någon egentlig vetenskaplig ”stil”, eftersom den utgjorde en ideologisk-politisk gestalt snarare än en metodologiskt och teoretiskt enhetlig forskningstyp.

Men hur var det med dem som kom efteråt? Hur forskade de som började på forskarutbildningarna, och som tillhörde de första tio årens nya doktorer? Här är det uppenbart att en stor majoritet av de 35 första doktorerna representerar Bechers ”soft mode”, mjuk stil. Redan 1980, alltså innan avhandlingsströmmen börjat rinna, varnade Eckart Köhlhorn i samband med en utvärderingskonferens i regi av Föreningen Sveriges socialchefer (1980) för en forskningskultur som skulle kombinera önsketänkande och aktivism och göra det just med förment mer humanistiska och därmed finare forskningsmetoder. Det faktum att ”de första 35” i så ringa grad tog till sig sina handledares mycket allsidiga metodrepertoar är ett indirekt tecken på att modellprojekten från Stål och Svedberg faktiskt uppfattades som föredömlig ”stil”, även om de inte representerade ”stil” i Bechers vetenskapsteoretiska mening.

Idag efterfrågar doktoranderna enligt uppgift²⁴ bättre kurser både i observationsteknik och intervjuteknik och i statistiska metoder för tidsserier och massdatabearbetning. De nya etablerade forskarna är i många fall just de doktorander som på 1980-talet mer tycktes knyta an till den ideologiska bilden av riktig forskning i socialt arbete än till sina handledares metod- och teori repertoar. Idag forskar de på ett sätt som metodologiskt liknar deras handledares forskning.

Detta leder till och kommer att leda till stora förändringar i bilden av metodpaletten i forskning i socialt arbete, vilket blir ett trevligt framtida studieämne.

24. Jag kan här hänvisa till de förundersökningar som ligger bakom de planerade gemensamma forskarutbildningskurserna som planeras under 2003, se PM av Oscarsson, Salonen och Dellgran, september 2002.

Vad är akademisering? Isomorfi som problem

När man diskuterar ämnen som socialt arbete stöter man ofta på begreppet *akademisering*. Ofta används uttrycket kritiskt, för att visa eller hävda att ämnet och dess företrädare blivit mer anpassade till universitetsvärlden och därmed mindre engagerade i omvärldens problem. Man kan också använda begreppet på ett annat sätt, som en term för den institutionella process som ett nytt universitetsämne genomgår. Det blir nödvändigt för ämnesföreträdarna att lära sig Högskoleförordningen, att förstå universitetens besluts- och budgetprocesser, att ägna tid åt att skriva ansökningar, att anta, handleda och undervisa doktorander. Universiteten ställer krav på sina anställda, som andra arbetsplatser.

Utveckling mot *isomorfi*, eller strukturlikhet, är ett intressant problem i forskningen om social förändring i organisationer. Ofta skiljer man mellan påtvingad isomorfi, som förmedlas genom att organisationerna på ett visst organisationsfält måste följa samma regler, härmande eller mimetisk isomorfi, som har att göra med att organisationer anpassar sig till liknande organisationer som förefaller klara sig i omvärlden, och slutligen normativ isomorfi, som har att göra med att organisationer av en viss typ har likartad personal med samma eller liknande utbildning och framtidsvyer och därför blir likartade (Di Maggio och Powell, 1983).

Alla dessa typer av processer kan tänkas spela in för universitetsinstitutioner och universitetsämnen. När det gäller institutionerna som delar av universitet och fakulteter är det kanske främst regelsystem och anslags- och resursfördelningsfrågor som driver, när det gäller ämnena som sådana är det kanske främst den normativa isomorfin, den gemensamma professionaliseringen som verkar.

Ett exempel på en sådan process är uppbyggandet av ämnesvisa tidskrifter. Det moderna akademiska livet kräver publicering i tidskrifter med bedömningssystem. Mycket forskartid har ägnats tidskrifterna, *Scandinavian Journal of Social Welfare* (sedan *International...*), *Socialvetenskaplig tidskrift* och *Nordiskt socialt arbete*.

Samtidigt kan dessa processer verka i riktning från en överensstämmelse med vad professioner, politiker och andra som ursprungligen applåderat inrättandet av ett nytt forskningsområde ville. Akademiseringen blir ett faktum, "modelltidens" allianser försvinner, de som ursprungligen i omvärlden krävde det nya ämnet känner inte igen sig i det de faktiskt fick.

Men det är inte bara akademiseringen som skapar detta nya avstånd. Den *samhällssektor*, politiker, ämbetsmän, debattörer av olika slag, som

skapade det klimat där Socialutredningen trots sin relativa framstegsvänlighet regelmässigt hånadades som reaktionär av juridikprofessorer, domare och fackförbundsordförande, har också förändrats.

I Kjell Nilssons jämförelse av forskningsanvändning i tre samhällssektorer (Nilsson, 1992a och 1992b, utvecklat i Nilsson och Sunesson, 1993) använder han Janet Weiss' diskussion om forskningspolitik och forskningsanvändning inom olika samhällssektorer (1979), vilken var i ropet bland statsvetare på 1980-talet. För att förkorta det hela kan man säga att teorin antar att graden av centralisering i en samhällssektor påverkar sektorns roll som användare och inhämtare av forskning och forskningsbaserad kunskap.

Under 1980-talet var, som nu, den sociala sektorn i Sverige starkt decentraliserad. Samtidigt var socialtjänsten i varje kommun hårt centraliserad. Undersökningsresultaten visar att kommunerna i jämförelse med organisationerna i de andra sektorerna använder kunskap mycket. Det var bara här som "kunskaper för nytänkande" var vanligt. I de enskilda – sinsemellan olika men internt ofta mycket enhetliga – organisationerna kunde nya tänkesätt, även forskningsresultat slå igenom snabbt. I de andra sektorerna var det inte så. Byggnads- och bostadssektorns organisationer var kontrollerade av starka intressentgrupper, medan arbetslivets forskningsanvändarorganisationer var relativt hårt strukturerade av partsammansättningen. I 1980-talets socialtjänstorganisationer hade intressentperspektiven en obetydlig roll. Ingen hade hört tals om New Public Management, ingen visste något om konkurrensutsättning, privatisering och beställar-, utförarorganisationer. Men det var i denna organisation som den allians mellan socialtjänst och forskare utformades som Stål och Svedberg ger uttryck för.

Förändringen och dess orsaker – preliminära slutsatser

Vad hände?

Vi är nu framme vid avslutningen av denna svepande krönika. Jag skall försöka vara trogen mina föresatser och återanknyta till de kategorier från Smelser (1968) som jag började texten med. För det första då: Vad är det som har ändrats?

På det allmänna planet kan vi sammanfatta det så här: Vi ser en utveckling av ett universitetsämne, som först skapas genom dekret 1977, med då ganska skakiga historiska och internationella rötter. Så sent som 1984 hade ämnet fyra professorer, och 0 docenter. Nu har socialt arbete 17 rekryteringsprofessorer och 8 befodringsprofessorer, och därutöver ett knappt tjugotal docenter. Forskarutbildningen har varit framgångsrik, med på många håll hög examinationstakt, och omkring 140 examina. Från början var forskningsverksamheten nästan helt mansdominerad, nu dominerar kvinnorna bland de forskarstuderande och de nydisputerade på flera institutioner, och det gäller också bland nyutnämnda docenter.

Ämnets representanter har hävdats sig väl i konkurrensen om nationella och lokala resurser för forskning och forskarutbildning, och haft plats i forskningsdelegationer och forskningsråd. Grundläggande forskningsprogram har följts, och forskarna i ämnet kan sägas ha anknutit eller återknutit till klassiska kunskapsfrågor och forskningsmodeller i socialvetenskapen.

Mera specifikt handlar utvecklingen om tillväxt, specialisering, institutionalisering också mätt som självrekryteringsgrad, domänanspråk, akademisering, konkurrensframgångar – och isomorfi. I Smelters formuleringar är det alltså framför allt *handlingar* och *samspel mellan människor, grupper och institutioner* som har förändrats.

Låt mig rekapitulera historien, med sidhänvisningar till texten ovan.

- Ämnet fanns inte som forskningsämne, men intellektuella traditioner rekonstruerades. På tjugofem år har ämnet byggts upp från lösa teman och ideologiska hänvisningar till en plats bland andra samhällsvetenskaper.
- Forskning i sociala frågor har efterfrågats länge och haft hög status i den svenska debatten.
- I samband med den internationella nyreformismvågen under 1960-talet tilltog och upprepades kritiken mot välfärdssamhällets brister, både när det gällde att skapa ekonomisk och social jämlikhet, och

formerna för bemötande av problem och behandling av avvikande och utstötta. I samband med detta ställde kritikerna forskningen på dagordningen. Forskare och universitetsfolk engagerades.

- Åtgärder för att tillskapa forskning krävdes och kom till stånd. DSF inrättades 1974. Samma år kom Socialutredningens kritiserade principbetänkande.
- Samtidigt hade sociologer (främst) inlett explicit forskning om socialvården och dess organisationer. Detta representerar en övergång till nya ämnen, men också ett slags pre-kolonisation av ett intressant område.
- De institutionella förändringarna inom högskoleväsendet förändrar socionomutbildningen, och förenhetligar den högre utbildningen. Socialhögskolorna inlemmas i universiteten och därmed i det nya linjesystemet. En utredningsgrupp skapar en ny social linje med huvudämnet "socialt arbete".
- Forskningsanknytning är ett viktigt tema i den nya högskolepolitiken, och utredningen föreslår också att "socialt arbete" skall vara ett forskningsämne med reguljära professorer. Domänavgränsningen uppdras till de aktiva, som ges chansen att definiera sig och bestämma vad av samhällsvetenskapens forskningsfält de skall göra anspråk på. Fortfarande har de svårt att underbygga domänanspråken med legitima institutionella ("ämnesidentitet") krav. I stället blir det de vid tidpunkten aktuella sektoranspråken som motiverar ämnet. Kring detta vävs en ny ideologi.
- Forskarutbildning kommer igång, och 35 doktorander disputerar under institutionernas första tio år med forskarutbildning. De första fyra professorerna är förankrade både i det akademiska fältet och i det kritikfält som vävts samman med sektorsanspråken. En stor majoritet av de första doktoranderna är från början nära knutna till praktikfältet.
- Efter förändringar i sektorsforskningspolitiken, som innebar en ökad tonvikt på universiteten och forskarna (efter 1985) och en minskad tilltro till politikerstyrning, får ämnet många nya professorer under 1990-talet), samtidigt som tre av de första fyra avgår och pensioneras. De nya professorerna under denna period är tidigare medarbetare och elever till de första fyra. Äldre- och omsorgsforskning pekas officiellt ut som kunskapsuppgift för ämnet socialt arbete, vilket innebär en legitimering av ett domänanspråk.

- Ämnets förmåga till självrekrytering är en indikator på dess institutionalisering. Från en självrekryteringsgrad på 0 procent när det gäller professorer och docenter fram till omkring 1990, har självrekryteringsgraden nu ökat till ca 90 procent bland de docenter som utnämnts de senaste fem åren, 75 procent bland befordringsprofessorer och 60 procent bland de senaste anställda rekryteringsprofessorerna.
- En genomgång av forskningsteman och forskningsområden visar ingen enhetlig trend mot ett eller några ”moderna” foci, snarare en bild av ett ämne som framför allt empiriskt fullföljer vissa klassiska samhällsforskningsteman, forskningen om fattiglagsinstitutioner och befolkningspolitikens institutioner.
- Ämnet beskylls ibland för akademisering. Genomgången av vad jag kallar tendenser till isomorfi visar att ämnet mycket riktigt har akademiserats, men att detta är och har varit ett livsvillkor för det. Annars hade det inte hävdats sig i den interna konkurrensen om forskningsresurser lokalt och nationellt.
- Förändringens senaste fas består alltså i en stark tillväxt, men också ändrade förhållanden till omvärlden. I ett sådant ämne kanske inte rockstjärnor behövs längre.

Ämnets representanter har numera en annan inställning till sektorsforskningen, och den förändrade sektorn står inte i självklar ideologisk allians med ”sina” forskare längre. Däremot börjar studenterna vänja sig vid att deras lärare är docenter och professorer. Jämfört med läget i flera andra västeuropeiska välfärdsstater har ”socialt arbete” som universitetsämne en mycket stark ställning i Sverige. Framför allt är det ovanligt att forskning och utbildning sker vid samma institutioner och att utbildningsinstitutionernas forskningsavdelningar mäter sig med och överlever i den hårda konkurrensen bland de etablerade ämnena inom samhällsvetenskapen.

Varför hände det?

När jag nu återvänder till Smelsers förklaringskategorier – strukturella förutsättningar och sammanhang; drivkrafter; social mobilisering och slutligen motstånd – är det på sin plats att påpeka att det jag försöker förklara är just de händelseförlopp jag själv beskrivit. Det finns många viktiga utvecklingsdrag, och förklaringar av dessa, som jag inte nämner. Dessutom gör jag ingen uttömmande inventering av alla tänkbara förklaringar, utan ger några förslag efter de kategorier som Smelser pekat ut.

Strukturella förutsättningar, sammanhang

Redan under den period då högskoleutbildningen av socialarbetare planerades och organiserades, vid tiden före första världskriget, var det klart att forskning skulle vara ett åliggande för det nya Socialinstitutet. Forskare och vetenskapsmän hade stort genomslag i samhällsdebatten under mellan- och efterkrigstidens Sverige, inte minst i sociala frågor.

Sociala frågor diskuterades intensivt under efterkrigstiden, samtidigt som regeringen Erlander var ivriga vetenskapsanhängare. Det var ”normalt” att kräva forskning i samband med och som argument för samhällsförändringar. Konservatism och ultraliberalism har varit sparsamt förekommande i den svenska samhällsvetenskapen, där i stället reformism och förändringsoptimism ofta dominerat.

Drivkrafter för förändring 1960–1980

Den nya reformismen under början 1960-talet är en internationell rörelse, som så småningom kulminerade i vänsterrörelsen och rörelsen mot kriget i Vietnam. I vårt land kom de sociala frågorna att diskuteras särskilt mycket, och reformer krävdes.

Förändringen av universiteten, som hade att göra med den allmänna höjningen av utbildningsnivån och det enorma tryck mot institutionerna som alla krigstidsbarnen medförde, inleddes under 1960-talet i många länder. Vidgning av tillträdet, modernisering av kursinnehåll och ökande av samhällsrelevansen i verksamheten var parollerna, som i sin tur kom att leda till kraftiga motsättningar. Utredningen U68, som skapade ett enhetligare högskolesystem, hade direkt betydelse för uppkomsten av forskning i socialt arbete.

En social sektorsforskningspolitik utformades i Sverige under perioden 1968–1974, och kom att dominera bilden till mitten av 1980-talet.

Mobilisering

Reformerna på det sociala området hade starkt stöd i fackföreningsrörelsen, de politiska partierna, i folkrörelseföretag (KF, Folksam) och i kristna organisationer. Inriktningen på förbättringar i det sociala arbetet och på forskning om sociala frågor var dessutom starkt förankrade i den reformkoalition av socialchefer och socialarbetare som leddes av Föreningen Sveriges Socialchefer. Här spelade det direkta professionsintresset en sidoordnad roll. Detta kan ha bidragit till den effektivitet som alliansen

utvecklade. Man kan också peka på att de ledande företrädarna för alliansen kom att bli mycket välkända personer.

Forskare (framför allt sociologer, men också pedagoger, psykologer, jurister och samhällsmedicinare) engagerades i försöksverksamheter som kom att leda fram till forskningsprogram i det som blev socialt arbete. Ämnena och forskningsuppgifterna framstod vid denna tid som utomordentligt lockande och intressanta. När besluten om att starta forskning kom, fanns det redan forskare.

Motstånd, social kontroll

Något diskursivt motstånd mot kraven på utvidgad forskning på det sociala området kan man knappast spåra. Borgerliga lokalpolitiker fruktade att man skulle hitta för många fel på samhället, så att skatterna skulle gå upp (Nilsson och Sunesson, 1988, flera citat), och några socialarbetare fruktade akademisering i allmänhet.

Universiteten hade sinsemellan olika tekniska lösningar för att ta emot nya forsknings- och forskarutbildningsämnen. Även om var och en i fakulteterna slogs för sitt, kan man knappast finna att socialt arbete behandlades bättre eller sämre än andra nya ämnen.

Drivkrafter och mobilisering i en senare fas

Isomorfitendenserna under de år som gått sedan etableringsfasen 1979–1984, har inneburit en stor tillväxt i antalet forskarstuderande. Under hand har man krävt att de skall bli färdiga fortare och att deras avhandlingar skall vara konkurrenskraftiga i ett resursfördelningssystem som kännetecknas av knapphet när det gäller forskningsmedel. Arbetsmarknaden för nya doktorer i socialt arbete har emellertid varit god, eftersom grundutbildningen fortsatt att expandera.

De som disputerar vill bli lektorer och docenter för att garantera sig en plats i forskningen och ett större oberoende. Utnyttjandet av möjlighetsstrukturer samverkar antagligen med det som kallas "akademisering".

Slutord: vad har inte ändrats?

Jag har redan överskridit mitt utrymme och skall inte besvära Er med alla de dumkvicka svar som jag själv omedelbart kommer på när jag läser den mellanrubrik jag just skrev. Jag menar allvar med den.

Forskningsområdet i ämnet socialt arbete har knappast förändrats, snarare har det befästs. De olikheter mellan forskare och infallsvinklar som Brante (1987) uppfattade, har också bestått och kanske förtydligats. Detta har dock inte inneburit något sönderfall i ämnet. Flervetenskapligheten består också. Relationen till sektorsintressena har förändrats, men fortfarande är ämnet starkt exponerat för sektorsintressen. Kanske är det detta som håller samman ämnet och skapar ett kitt mellan utövarna, professorernas och de andra forskarnas utvecklade vana att samtidigt klara den akademiska delen av jobbet och att ständigt stå till svars inför omvärlden.

Refererad litteratur:

Becher, Tony (1985) "Research policies and their impact on research" i Wittrock, Björn, och Elzinga, Aant (red) (1985) *The University Research System*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Berglind, Hans (1968) *Valet mellan hem och yrke*. Stockholm: Stadsarkivet.

Berglind, Hans (red.) (1976) *Ideal och verkligheter i svensk socialvård*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Berglind, Hans & Lindquist, Anna Lena (1972) *Utslagningen på arbetsmarknaden*. Lund: Studentlitteratur.

Berglind, Hans & Hans Olson Frick (1977) *Förtidspensionering*. Stockholm: Liber.

Berglind, Hans & Aronsson, Gunnar (1995) *Handlingsteori och mänskliga relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.

Brante, Thomas (1987) "Om konstitueringen av nya vtenskapliga fält – exemplet forskning om socialt arbete". *Sociologisk forskning* 1987:4.

Börjeson, Bengt (1966) *Om påföljders verkningar*. Stockholm: Stockholm Studies in educational psychology.

Börjeson, Bengt (1976) *Samtal med K. En bok om identiteten*. Stockholm: AWE/Gebers.

Börjeson, Bengt (1975) "Socialutredningen – en övergripande diskussion om ingenting" i *Socialutredningen: två icke önskvärda remissvar*. Stockholm: AWE/Gebers.

Börjeson, Bengt (1979) *Inre och yttre tvång*. Stockholm: Samarbetskommittén för socialvårdens målfrågor/Tiden.

Di Maggio, Paul & Powell, Walter (1991) "The iron cage revisited" i *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: U of Chicago Press.

DsS 1970:2 *Forskningsprojekt, undersökningar m.m. på det sociala området 1967–1969*. Stockholm: Socialdepartementet.

DsS 1973:1 *Resurser och organisation för forskning inom socialsektorn. Delrapport 1.* Stockholm: Socialdepartementet.

DsS 1973:8 *Resurser och organisation för forskning inom socialsektorn. Överväganden och förslag. Delrapport 2.* Stockholm: Socialdepartementet.

DsS 1981:26 *Primärvård och socialtjänst i förändring.* Stockholm: Socialdepartementet.

Foucault, Michel (1961) *L'Histoire de la folie dans l'âge classique.* Paris: Plon.

Föreningen Sveriges socialchefer (1969) *Alternativ socialvård Studiedagar i Eskilstuna, 1969.*

Föreningen Sveriges socialchefer (1971) *Socialvård i framtiden, Göteborgskonferensen 1970.* Del II Anföranden och debatter. Stockholm: Tiden.

Föreningen Sveriges socialchefer (1980) *Forskning och utveckling. Studiedagar, 1980.*

Goffman, Erving (1961) *Asylums.* New York: Aldine.

Görze, Bo; Penton, Ronald & Rhodin, Marie (1980) *Av ständigt oro. Hur vi behandlade Leif.* Stockholm: AWE/Gebers.

Harrington, M. (1962) *The Other America. Poverty in the United States.* New York: Holt, Rinehart and Winston.

Hedlén, Bengt (1980) "Inledning" i *Forskning och utveckling.* Föreningen Sveriges socialchefer studiedagar, 1980.

Holmberg, Per (1975) "En låginkomstutredare granskar socialutredningen" i *Socialutredningen: två icke önskvärda remissvar.* Stockholm: AWE/Gebers.

Inghe, Gunnar (1960) *Fattiga i folkhemmet: en studie av långvarigt understödda.* Stockholm: Stadsarkivet.

Johansson, S.: (1970) *Om levnadsnivåundersökningen.* Stockholm: Allmänna förlaget.

Jonsson, Gustav (1967) Delinquent boys, their parents and grandparents i *Acta Psychiatrica Scandinavica.* Suppl. 95.

Jonsson Gustav: (1983) *Spiken i pianot: uppfostringsdebatt och socialvård 1930–1980*. Stockholm : Tiden/Folksam.

Jonsson, Gustav & Kälvesten, Anna-Lisa (1964) *222 Stockholmspojkar*. Uppsala: A & W.

Kleen, Else (1944) *Fången, människan, straffet*. Stockholm: KF:s förlag.

Korpi, Walter (1971) *Fattigdom i välfärden – om människor med socialbidrag*. Stockholm: Tiden.

Kühlhorn, Eckart (1980) "Utvärderingar är ingen hobbyverksamhet" i *Forskning och utveckling* Föreningen Sveriges Socialchefer. Uppsala.

Laing, Ronald (1960) *The divided self*. London: Tavistock.

Larsson, Stig (1983) *Könshandeln – om prostituerades villkor*. Stockholm: Skeab.

Lindblom, Paul (1980) "Inledning" i *Forskning och utveckling*. Föreningen Sveriges socialchefer studiedagar, 1980.

Lindgren, S. Åke (1999) "Vägen till ett socialvetenskapligt forskningsråd" i *Socialvetenskaplig tidskrift*, 4/99.

Lubove, Roy (1965) *The professional altruist. The emergence of social work as a career 1880–1930*. Cambridge, MA: Harvard U P.

MacIver, Robert (1933) "Sociology and social work" i *Social Work Year Book 1933*.

Månsson, Sven-Axel (1981) *Könshandelns främjare och profitörer*. Lund: Doga.

Nilsson, Kjell (1992) *Policy, interest and power*. Diss. Lund: Meddelanden från Socialhögskolan 1992:1.

Nilsson, Kjell & Sunesson, Sune (1988) *Konflikt – kontroll – expertis. Att använda social forskning*. Lund: Arkiv.

Nilsson, Kjell & Sunesson, Sune (1993) "Strategy and tactics: Utilization of research in three policy sectors" I *The Journal of Applied behavioural science*, 29:3.

Norman, Johan & Schulze, Ragnar (1970) *Hemlösa män i Stockholm*. Stockholm: Stadskansliet.

Nämnden för socionomutbildning (NFS) (1976:1) *Sociala linjens utbildning. Utredningsrapport framlagd av arbetsgruppen för översyn av sociala linjens utbildning (SLU-gruppen)*.

Nämnden för socionomutbildning (NFS) (1976:2) *Symposium – forskning och socialt arbete*.

Odén, Birgitta (1991) *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975*. Lund: Lund University Press.

Pettersson, Ulla (1978) *Kontroll och medinflytande inom socialvården*. Diss. Stockholms universitet (Sociologiska institutionen).

Pettersson, Ulla (1986) *Socialtjänsten i praktiken*. Stockholm: Skeab.

Puide, Annika (1981) *Klienterna och socialvården*. Diss. Stockholms universitet (Sociologiska institutionen).

Samarbetskommittén för socialvårdens målfrågor (1971) *Socialvården i framtiden. Frågeställningar och argument*. Göteborgskonferensen 1970. Stockholm: Tiden.

Samarbetskommittén för socialvårdens målfrågor (1971) *Socialvården i framtiden. Anföranden och debatter*. Göteborgskonferensen 1970. Stockholm: Tiden.

Smelser, Neil (1968) *Essays in Sociological Explanation*. Englewood-Cliffs, N J: Prentice-Hall.

SOU 1931:20 "Arbetslöshetsutredningen".

SOU 1945:26 *Riktlinjer för skapande av socialväsensdets forskningsorganisation*. (av Hjalmar Cederström) Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 1946:74 *Betänkande angående socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor m.m.* Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

SOU 1962:43 *Socionomutbildningen*. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

SOU 1977:53 *Sektorsanknuten forskning och utveckling. Sex fallstudier.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Stål, Rolf & Svedberg, Lars (1987) *Det ovissa mötet – om fält och forskning i socialt arbete.* Stockholm: R & S.

Sundbärg, Gustav (1913 b) *Emigrationsutredningen: Specialrapport.*

Sundbärg, Gustav (1913 b) *Tankar i utvandringsfrågan.* Stockholm: Norstedt.

Sunesson, Sune (1981) *När man inte lyckas.* Stockholm: AWE/Gebers.

Sunesson, Sune (1985) *Ändra allt.* Malmö: Liber.

Swedner, Harald (1982) *Human welfare and action research in urban settings.* Stockholm: Liber.

Swedner, Harald (1983) *Socialt arbete – en tankeram.* Lund: Liber.

Ds (statsrådsberedningen) 1989:3 *Svensk sektorsforskning.* Stockholm.

Szasz, Thomas (1961) *The myth of mental illness.* New York: Harper & Row.

Sökjer-Petersen, Marianne (1982) *Socialvårdens organisation.* Diss. Göteborg.

Titmuss, Richard (1962) *Income distribution and social change: a study in criticism.* London: Allen & Unwin.

Vinterhed, Kerstin (1977) *Gustav Jonsson på Skå. En epok i svensk barnavård.* Stockholm: Tiden.

Wittrock, Björn & Elzinga, Aant (red) (1985) *The University Research System.* Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Zimbalist, Sidney E. (1977) *Historic themes and landmarks in social welfare research.* New York: Harper & Row.